

HÁSKÓLI ÍSLANDS
HUGVÍSINDASVIÐ

Öl- og gosdrykkjagerð á Íslandi

Öl- og gosdrykkjagerð frá 1905 til 1990

Ritgerð til BA-prófs í sagnfræði

Þórhildur Rán Torfadóttir

Maí 2015

Háskóli Íslands

Hugvísindasvið

Sagnfræði

Öl- og gosdrykkjagerð á Íslandi 1905 - 1990

Ritgerð til BA-prófs í sagnfræði

Pórhildur Rán Torfadóttir
kt. 281090 – 2329

Leiðbeinendur: Guðmundur Jónsson
og Stefán Pálsson

Maí 2015

Ágrip

Viðfangs efni þessarar ritgerðar er öl- og gosframleiðsla á Íslandi frá árinu 1905 til ársins 1990. Rekin verður saga einstak fyrirtækja sem stunda öl- og/eða gosdrykkja framleiðslu á Íslandi. Einungis verða tekin fyrir þau fyrirtæki sem höfundur finnst hafa markað þetta tímabil í þessum iðngreinum.

Í fyrsta kafla verður fjallað um sögu ölgerðar á Íslandi, eða öllu heldur fyrir tíma humla og eftir tíma humla og hvernig framleiðslan hefur þróast.

Í öðrum kafla verður fjallað um gosdrykkjaframleiðslu og saga hennar rekin en heimildir um þá iðju eru mun færri heldur en heimildir um ölgerð.

Í þriðja kafla tekin fyrir gosdrykkjaframleiðslan Sanitas sem var stofnuð árið 1905 af Gísla Guðmundssyni og saga og þróun hennar rekin til ársins 1990. Í þeim kafla eru þrjú undirkaflar sem Sanitas annað hvort keypti eða sameinaðist.

Í fjórða kafla er fjallað um Ölgerðina Egill Skallagrímsson sem var stofnuð árið 1913 af Tómasi Tómassyni og saga hennar og þróun rekin til ársins 1990. Í þeim kafla eru tveir undirkaflar sem fjalla undir ölgerðir sem Ölgerðin Egill Skallagrímsson tók yfir eða þurrkaði útaf samkeppnisviðinu.

Fimmti kafla fjallar um verksmiðjuna Vífilfell hf., en hún framleiðir einnig öl og gosdrykki. Það fyrirtæki var stofnað 1942 af Birni Ólafssyni og er yngsta fyrirtækið sem tekið er fyrir í þessari ritgerð. Í þeim kafla er saga og þróun fyrirtækisins rekin.

Í sjötta kafla er síðan fjallað um vörutegundir og innflutning og innlenda framleiðslu þessara iðngreina á Íslandi. Kaflinn skiptist í 3 undirkafla þar sem fyrst er fjallað um vörutegundirnar. Í öðrum er fjallað um innflutning til Íslands á drykkjarvörum þessum til Ísland og sett í samhengi við utanaðkomand áhrif og í hinum er fjallað innlenda framleiðslu á maltöli, gosdrykkjum, öðru óáfengu- og áfengu öli á Íslandi og það sett í samhengi við einstaka vörur frá áðurnefndum fyrirtækjum.

Niðurstöðurnar voru þær að einhver ölgerð var á Íslandi áður en bjórbannið var afnumið á Íslandi árið 1989 en mest af því fór í 'útflutning' og svo seinna fóru þeir að selja ölið til sendiráða en eitthvað af ölinu fór einnig á Keflavíkurflugvöll. Gosdrykkjagerð á Íslandi var mun frumlegri fyrr á öldum en hún er nú. Utanaðkomandi höfðu áhrif á bæði innflutning og innlenda framleiðslu á Íslandi .

Efnisyfirlit

ÁGRIP	3
EFNISYFIRLIT	4
MYNDRITASKRÁ.....	5
INNGANGUR	6
1. UM ÖLGERÐ Á ÍSLANDI.....	8
2. UM GOSDRYKKJAGERÐ Á ÍSLANDI	12
3. GOSDRYKKJAVEKSMIÐJAN SANITAS	14
3.1 HEKLA.....	19
3.2 MÍMIR	19
3.3 SANA H.F.....	21
4. ÖLGERÐIN EGILL SKALLAGRÍMSSON	24
4.1 ÖLGERÐARHÚS REYKJAVÍKUR	25
4.2 ÖLGERÐIN ÞÓR HF	28
5. VERKSMIÐJAN VÍFILFELL HF	31
6. VÖRUTEGUNDIR: FRAMLEIÐSLA OG INNFLUTNINGUR	36
6.1 VÖRUTEGUNDIR.....	36
6.2 INNFLUTTAR TOLLVÖRUR FRÁ 1912 – 1929	38
6.3 INNLEND IÐNAÐARVÖRUFRAMLEIÐSLA FRÁ 1928 TIL 1990.....	42
LOKAORÐ.....	52
HEIMILDASKRÁ	55

Myndritaskrá

Tafla 1: Lítrar af innfluttu óáfengu öli 1912 – 1928, bls. 38

Tafla 2: Lítrar af innfluttu límonaði 1912 – 1928, bls. 39

Tafla 3: Lítrar af innfluttu sóðavatni 1914 – 1928, bls. 40

Tafla 4: Innlend framleiðsla á maltöli og óáfengu öli í lítratali frá 1928 – 1959, bls. 42

Tafla 5: Innlend framleiðsla á gosdrykkjum og sóðavatni í lítratali frá 1928 – 1959, bls. 44

Tafla 6: Innlend framleiðsla á áfengu öli í lítratali árið 1941 – 1959, bls. 47

Tafla 7: Innlend framleiðsla á maltöli og öðru óáfengu öli 1960 – 1990, bls. 48

Tafla 8: Innlend framleiðsla áfengs öls í lítratali 1960 – 1990, bls. 49

Tafla 9: Innlend framleiðsla á gosdrykkjum 1960 – 1990, bls. 50

Inngangur

Á Íslandi er ekki til það mannsbarn sem ekki veit hvað gosdrykkur er eða veit ekki hvað malt er. Það er innprentað í íslenska menningu að til dæmis á jólunum eigi að drekka malt og appelsín og stundum er rökrætt hvort eigi að fara á undan í blönduna, maltið eða appelsínið. Í þessari ritgerð verður rakin saga nokkurra iðnfyrirtækja sem stundað hafa öl- og/eða gosdrykkjaframleiðslu. Það er nokkuð víst að ölgerð hefur fylgt mannkyninu í örófi ára en í þessari ritgerð verður einna helst horft á þá ölgerð sem tíðkast hefur á Íslandi.

Fyrst verður fjallað um gosdrykkjagerð á Íslandi en fyrir 1905 er ekki mikið vitað um gosdrykkjagerð á Íslandi og ekki af hversu miklu magni gosdrykkjagerð var stunduð. Eitthvað hefur verið um gosdrykkjagerð á landsbyggðinni og hafa litlar gosdrykkjagerðir skotið upp kollinum hér og þar áður en gosdrykkjagerðin Sanitas kom fyrst fram á sjónarsviðið árið 1905. Meira er til af upplýsingum um ölgerð á Íslandi fyrr á öldum þó að ekki sé mikið af heimildum um þá iðn sem eru alveg skotheldar en oft er miðað við íslendingasögur þar sem sagðar hafa verið sögur af miklum og stórum drykkjumönnum og svo framvegis. Hér verður allavega reynt að skýra aðeins frá gosdrykkjagerð og ölgerð áður en það varð að reglulegum gesti í hinu daglega lífi.

Síðan verður umræðan færð yfir í fyrirtækin en þar verður saga fyrirtækjanna rekin að mestu leiti til ársins 1990 frá stofnun þeirra. Fyrst verður tekin fyrir gosdrykkjagerðin Sanitas en hún var stofnuð árið 1905 af manni sem hét Gísli Guðmundsson og var hún starfrækt alveg þangað til fyrirtækið sameinaðist síðar undir merkjum verksmiðjunnar Vífilfells hf. Því næst verður fjallað um Ölgerðina Egill Skallagrímsson en hún var stofnuð af manni sem hét Tómas Tómasson árið 1913 og er starfandi enn þann dag í dag. Í dag er hún helst þekkt fyrir bjórframleiðslu sem og að framleiða hið alkunna Malt og Egils Appelsín sem oft er ómissandi þáttur af jóla og páskahaldi. Því næst verður fjallað um verksmiðjuna Vífilfell hf., en Vífilfell er yngsta fyrirtækið sem verður fjallað um í þessari ritgerð en hún var stofnuð árið 1942 af manni sem hét Björn Ólafsson. Var hún einna helst, og er enn þann dag í dag, þekktust fyrir að hafa einkaleyfi fyrir framleiðslu á Coca-Cola á Íslandi. Seinast verður fjallað um einstaka vörur sem fyrirtækin framleiddu og reynt að setja þær í samhengi

við innflutning á vörum til Íslands sem og við innlenda framleiðslu. Þær heimildir sem notaðar voru í gerð þessarar ritgerðar eru að mestu leiti úr ýmsum dagblöðum og tímaritum en einnig var kafli úr bókinni *Iðnsaga Íslands* sem Guðmundur Finnbogason ritstýrði og var gefin út árið 1943, en í þeirri bók er kafli sem fjallar um ölgerð á Íslandi og er sá kafli eftir Guðbrand Jónsson. Tímaritið *Hagtíðindi* var notað til þess að finna upplýsingar um innflutning á drykkjarvörum til Íslands og til þess að finna upplýsingar um innlenda framleiðslu. Heimildir sem varða þetta umræðu efni eru heldur gloppóttar og var til dæmis ekki haldið utan um upplýsingar á innflutningi á þessum vöru í *Hagtíðindum* eftir 1929 og þar sem þessir hlutir sem eru teknir fyrir í þessari ritgerð eru svo algengir hefur ekki mikið verið skrifað um heildar sögu þessara iðngreina, þó svo eitthvað meira hafi verið skrifað um ölgerð heldur en gosdrykkjagerð.

Það er vert að taka fram að í þessari ritgerð er ekki tæmandi listi yfir þau fyrirtæki sem höfðust við öl- og/eða gosdrykkjaframleiðslu frá 1905 – 1990, t.d. verður ekkert fjallað um fyrirtækið Sól hf. sem var stofnað af Davíð Scheving og framleiddi þónokkrar gostegundir og tók fullan þátt í samkeppninni á öl- og gosdrykkja markaðinum á Íslandi um gosdrykkina og bjórin en sameinaðist svo Sanitas og hét fyrirtækið eftir það Sól-Víking, áður en það var síðar keypt af Vífilfell hf. Ástæða þess að hér er ekki um tæmandi lista að ræða er einfaldlega útaf því ekki er hægt að fjalla um allt og voru einungis tekin fyrir þau fyrirtæki sem höfundi fannst hafa mestu áhrifin á öl- og gosdrykkjamarkaðinn frá 1905 til 1990.

1. Um ölgerð á Íslandi

Í þessum kafla verður fjallað um ölgerð á Íslandi áður en ölgerð varð að iðn og eftir að hún varð að iðn en framleiðsla áfengis hefur lengi fylgt mannkyninu. Sú ölgerð sem við þekkjum í dag, þar sem humlar og fleiri efni eru notuð til bruggunar, er mun nýlegri heldur en ölgerð sú sem fylgdi t.d. landnámsmönnum og tíðkaðist eitthvað fram eftir öldum, en áður kunnu menn að gera öl með öðruvísi hætti en við gerum nú.¹ Drykkur Íslendinga til forna var öl að germönskum sið og var grundvöllurinn fyrir framleiðslu á ölinu ekkert öðruvísi til forna en í dag. Framleiðslan, til dæmis, fór eftir eftirspurn, þörf og hráefnum í landinu sjálfu. Með bættri tækni, samgöngum og aukinni fólksfjölgun hefur bruggunin einfaldlega orðið auðveldari og t.d. er betra og fljótlegra að fá hráefnin til bruggunar heldur en til forna. Hins vegar hefur bjórbannið (1915 – 1989) sett eitthvað strik í reikninginn, en það verður ekki rakið hér.² Á Íslandi hefur alltaf verið strjábýlt en þau þéttbýli sem til voru fyrr á tímum ýttu ekki undir að hér á Íslandi myndi hefjast einhver teljandi iðnaður, því að þéttbýlið var aldrei það mikið að það gæti leitt til þorps, kaupstaðar eða hvað þá höfuðborgar. Kaupstaðirnir hér til forna voru í raun svokölluð 'sumarkauptún' en það eru staðir þar sem búðir og verslanir voru tjaldaðar tímabundið á ákveðnum stöðum í kauptíðinni.

Eins og með flest allt, ef þú ætlar að búa eitthvað til, þarf til þess ákveðin hráefni. Hráefni til ölgerðar voru að einhverju leiti til á Íslandi og ræktuð en eitthvað hefur verið á Íslandi um kornrækt fram á 16. öld þó ekki sé víst hve mikil hún hefur verið. Sú ölgerð sem hefur verið stunduð á Íslandi hefur ekki fullnægt þörfum landans, eða ekki þótt það góð, vegna þess ávallt var eitthvað um innflutning á öli, en það öl var venjulega kallað bjór, svo því yrði nú ekki ruglað saman við hið íslenska öl. Aðallega voru fluttir inn t.d. Prýssing, Rostokkaröl, Hamborgaröl, Lýbíkuöl og ýmsir aðrir bjórar.

Ölgerð átti sér stað aðallega í heimahúsum til forna og var það haft bæði til daglegrar notkunnar sem og hátíðarbrigða. Það var t.d. algengt að hefjast handa við ölgerð þegar styttist í jólaboðin og var það þá fínna en það öl sem notað var

¹ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 94

² Guðbrandur Jónsson, „Ölgerð“, bls. 95

venjulega.³ Áhöldin sem notuð voru hétu ölgögn, og skylt var samkvæmt sættargerðinni í Túnsbergi 1277 að greiða tíund af þeim. Ölgögnin til forna voru meðal annars kvörn, þar sem maltið var malað, ílát þar sem sykurinn úr maltinu var leystur í, hitakatlar, þar sem maltlögurinn var soðinn og svo tunnur þar sem drykkurinn var síðar látinn í og látinn gerjast.⁴ Þegar búið var að sjóða maltlöginn var hleypt einhvers konar geril út í maltvökvann sem kallaður var 'vitr'. Líklegast hefur verið notað einhversskonar jastur sem þá hefur verið innan handar og hefur jastur þetta verið geymt frá fyrri ölgerð og þannig hefur einhvers konar jaststofn haldið sér frá einni ölgerð til annarrar. Þegar búið var að láta jastið í ölið var breytt yfir ílátið þar sem lögurinn lá til þess að forðast að eitthvað utanaðkomandi kæmist í löginn. Það tókst hins vegar ekki alltaf og var víst algengt að einhver gerð hlypi í ölið vegna þess að jastið hefur að öllum líkindum verið lélegt. Því hefur íslenskt öl verið mjög skemmdargjarnt framan af þótt ölgerðarmenn, eða konur (ölgerðarstarfið þótti aðallega vera kvennaverk til forna vegna þess það var vandaverk og því fallið í hendur kvenna), hafi gripið til ýmissa ráða til að bjarga því, eins og til dæmis að biðja.⁵

Ölgerð er sérstaklega skyld brauðgerð og bakstri, enda er stundum talað um að bjór sé í raun brauð í drykkjarformi.⁶ Þegar farið var að reka bakarí hér á Íslandi eftir að kaupstaðir tókust að myndast myndaðist hefð fyrir því að þar sem bakað var á hverjum degi var hitað öl tvisvar í viku. Gerið sem bakararnir notuðu í bakstur settu þeir í ölgerð og settist gerið þá undir og ofan á ölið, var gerið síðan tekið og geymt og síðar hnoðað í súrdeig eftir þörfum. Ölið sem kom útúr þessu var haft til drykkjar og þótti það víst vel áfengt en það var mest notað til heimilisþarfa frekar en til þess að selja, en það hefur tíðkast frekar á landsbyggðinni á stöðum eins og Seyðisfirði, Ísafirði og Eyrabakka og höfðu bakarar víst drjúgar tekjur af því að selja ölið.⁷

Í þessu samhengi er betra að útskýra nokkur hugtök. Bjór er í raun yfirheiti sem allt áfengt öl fellur undir en það skiptist í tvær meginættkvíslir, öl og lager. Ölið

³ Guðbrandur Jónsson, „Ölgerð“, bls. 96 – 97

⁴ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 98

⁵ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 101 - 102

⁶ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 97

⁷ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 105 - 106

er fjölbreytilegt, frá maltöli yfir í til dæmis hveitibjóra. Lagerbjórinn skiptist einnig í undirtegundir og er ein af þeim til dæmis pilsnerbjór.

Í dag er ölgerðin önnur en sú sem tíðkaðist fyrr á tímum (t.d. landnámsöld). Í þá ölgerð sem stunduð er í dag er notað malkorn sem er unnið úr byggi. Malkornið er malað og síðar blandað vatni. Þegar því er lokið er það soðið og hitað á ýmsan máta og eru hlutföll af malti og vatni ákveðin af bruggmeistararum, en hann verður þá að taka tillit til margra þátta eins og til dæmis hvert ástand maltsins sé og hve áfengt ölið megi vera og svo framvegis. Korninu, eða maltinu, getur verið ljóst en þá heitir það *pilsnermalt*. Þrátt fyrir nafnið er þetta malt notað í allar tegundir ljósari bjóra. Ef maltinu er létthitað verður til svokallað *karamellumalt*, stundum kallað *kristalsmalt*. Það gefur bjórnum rauðan eða brúnleitan lit og gefur karamellulykt eða bragð. Einnig er hægt að rista maltinu en þá verður til mjög dökkur bjór eins og til dæmis bjórinn Guinness, en svo er hægt að blanda saman öllum þessum malttegundum í ólíkum hlutföllum. Að þessu ferli loknu er maltvökvanum helt ofan af hrati sem er eftir og niður í stóran hitaketil þar sem lögurinn er soðinn ásamt humli. Næst er vökvinn kældur og eftir það er ekki bætt meira vatni við lögurinn. Þegar þessu er lokið er kominn tími til að bæta gerinu saman við og gerja löguna, en hratið sem er skilið frá maltvökvanum heitir hrosti en það er hægt að þurrka það og nota til fóðurblöndunar. Gerjun bjórs og pilsners er ekki með sama hætti og maltöls en skipta má geri í tvo aðalflokka: yfirger sem gerjast við yfirborðið og undirger sem gerjast við botninn. Öl er yfirgerjað en pilsner og lager eru til dæmis undirgerjaðir bjórar. Þegar gerjuninni er lokið er afraksturinn látinn þroskast og lagerast. Þegar ölið er síðan fullgerjað og lagerað, þ.e.a.s. þegar gerið hefur unnið úr þeim maltsykri sem er í vökvanum, en það er maltsykurinn í löguninni í upphafi sem ákvarðar áfengisstyrkleikann, er þessu svo tappað á flöskur (eða dósir). Vert er að nefna að á þessum tímamarki er gerið enn lifandi og sér það um að mynda þá kolsýru sem er nauðsynleg til þess að ölið freyði þegar flaskan (eða dósir) er opnuð. Það er því ekki fyrr en á lokastigi, þegar ölið er komið í flöskur eða dósir, sem ölið er gerilsneytt.

Neysla áfengis, og þá sérstaklega neysla á bjór, þótti holl fyrr á tímum en það er einna helst vegna þess að til dæmis bjórar þóttu næringarríkir og áttu að bæta og hressa til dæmis veika meltingu. Bjór er enn í dag þóttur góður til ýmis brúks annars

en að drekka það en til dæmis er hann stundum notaður í hárfvott vegna næringarefnanna sem í honum eru og því dekkri bjór, því betra.

Það er áhugavert í þessu samhengi að skoða "gömul" íslensk orð sem snerta öl og sagnarinnar að neyta drykkjarins. Ýmis þessara orða eru enn notuð í dag, en sum ekki. Sem dæmi má taka er ölvaður, ofurölvi, ölóður, öltreitur og öldrukkinn en erfisdrykkja var til dæmis kölluð erfðaöldr, erfiöl eða sáluöl. Einnig er gaman að minnast á að í dag er talað um hvort menn séu ökfærir eða ekki, en fyrir þá tíma sem bílar var orðinn daglegur hlutur var talað um að menn væru hestfærir eða ölfærir.⁸

⁸ Guðbrandur Jónsson „Ölgerð“, bls. 97

2. Um gosdrykkjagerð á Íslandi

Í þessum kafla verður fjallað um gosdrykkjagerð og hvernig hún þróaðist í þá mynd sem hún er í dag. Ölkelduvatn úr náttúrulegum uppsprettum hafði verið vinsælt í alllangan tíman, langt fyrir tíma gosdrykkja, en ölkelduvatn er lindarvatn sem inniheldur svo mikið af uppleystri kolsýru að það ólgar. Þetta þótti einkar heilsusamlegt, enda var það líka stútfullt af steinefnum og því notað til þess að bæta heilsuna, en það var til dæmis notað til drykkjar, lækninga og fólk baðaði sig úr því. Árið 1786 fann Englendingur að nafni Joseph Priestley upp aðferð til þess að 'búa til ölkelduvatn' með því að metta vatn með koltvísýringi, en það var í fyrsta skipti í sögunni sem kolsýrt vatn var búið til af mannahöndum sem var drykkjanlegt. Þessi drykkur var kallaður Sóðavatn (e. Soda) og ekki leið á löngu þangað til að þróuð var aðferð til þess að auðvelda fjöldaframleiðslu drykkjarins. Það leiddi til þess seinna að byrjað var að blanda ýmisskonar bragðefnum við sóðavatnið og varð það einkar vinsælt t.d. í Bandaríkjunum. Þar voru til svokallaðir gosdrykkjabrunnar (e. Soda fountain) og voru þeir starfræktir í ísbúðum eða apótekum, en rétt eins og með ölkelduvatnið, þá þóttu gosdrykkir allra meina bót. Það komu margir að þróun bragðtegunda gosdrykkja en áttu t.d. apótekarar drjúgan þátt í því en þeir prófuðu sig áfram með að blanda ýmisskonar bragðefnum við sóðavatnið. Neysla gosdrykkja var að mestu bundin við þessa gosdrykkjabrunna vegna þess að erfitt var að halda gosi í glerflöskum en það var síðan árið 1892 að bandarískur maður nokkur að nafni William Painter fann upp gosflöskutappann sem er notaður enn þann dag í dag, en leiddi þessi uppgötvun til þess að gosdrykkir gátu nú verið geymdir í glerflöskum sem ýtti undir dreifingu drykkjarins um allan heim.⁹

Það er ekki til mikið af heimildum um gosdrykkjagerð á Íslandi fyrir tíma gosgerðarinnar Sanitas, hins vegar voru starfandi hér á Íslandi allavega tvær aðrar gosdrykkjagerðir fyrir stofnun fyrirtækisins Sanitas og störfuðu þær eitthvað áfram eftir að Sanitas komst á laggirnar. Ein þeirra var gosdrykkjagerðin Kaldá¹⁰ og hin hét Geysir.¹¹ Gosdrykkjagerðin Kaldá var stofnuð árið 1898 og var rekin í Hafnarfirði. Eigandi þessa fyrirtækis hét Jón Þórarinnsson og rak hann gosdrykkjagerð þessa

⁹ Gunnar Lárus Hjálmarsson, „Gosdrykkir á Íslandi“, *Fréttablaðið* 27. febrúar 2010, bls. 32

¹⁰ „Gosdrykkja og aldinsafagerðin Sanítas“, bls. 3

¹¹ *Bjarki*, 15. október 1898, bls. 163

þangað til árið 1908. Þó hætti þessi gosdrykkjagerð ekki störfum fyrr en árið 1910, en henni má ekki rugla saman við gosdrykkjagerð sem var stofnuð um svipað leyti og Kaldá hætti störfum árið 1910, en hún hét einnig Kaldá.¹²

Gosdrykkjagerðin Geysir var einnig stofnuð árið 1898 en hafði sú verksmiðja aðsetur sitt í Reykjavík. Eigandi hennar var norðmaður að nafni Casper Hertevig.¹³ Þessi gosdrykkjagerð framleiddi aðalega gosdrykki, sæta saft, sóðavatn og var hún með fjöldan allan af gerðum af límonaði.¹⁴ Hins vegar voru þessar gosdrykkjagerðir ekki eins stórar og gosdrykkjagerðin Sanítas síðar varð og var hún fyrst sín líka á Íslandi og mun stærri heldur en Kaldá og Geysir voru.¹⁵

¹² *Alþýðublað Hafnarfjarðar*, 15. desember 1958, bls. 5

¹³ *Bjarki*, 15. október 1898, bls. 163

¹⁴ *Dagskrá*, 10. desember 1898, bls 83

¹⁵ „Gosdrykkja og aldinsafagerðin Sanítas“, bls. 3

3. Gosdrykkjaverksmiðjan Sanitas

Í þessum kafla verður fjallað um gosdrykkjaverksmiðjuna Sanitas en hún var stofnuð árið 1905 og verður farið í hvernig fyrirtækið þróaðist og skipti um eigendur til ársins 1990. Í þessum kafla eru þrjú undirkaflar en þeir fjalla um þrjár gosdrykkjagerðir sem Sanitas keypti og stækkaði þá við framleiðslugetu sína og við vöruúrval sitt. Reyndar keypti Sanitas ekki Sana hf. heldur sameinaðist hún henni.

Árið 1905 var stofnað fyrirtæki hér á Íslandi sem var gosdrykkjaverksmiðja og bar heitið Sanitas. Þrjú menn stóðu að stofnun þessa fyrirtækis. Það voru þeir Gísli Guðmundsson, Guðmundur Ólafsson óðalsbóndi í Nýjabæ og Jón Jónsson skipstjóri í Melshúsum á Seltjarnarnesi, en Gísli hlaut það starf að stjórna gosdrykkjaverksmiðjunni.¹⁶

Gísli Guðmundsson fæddist 6. júlí árið 1884 að Hvammsvík í Kjós. Foreldrar hans voru þau Jakobína Jakobsdóttir og Guðmundur Guðmundsson. Þegar Gísli var einungis unglingur, eða 13 ára, fluttist fjölskyldan til Reykjavíkur og þegar þangað var komið fór Gísli að vinna og vann hann fyrst fyrir Jón Jónsson skipstjóra í Melshúsum á Seltjarnarnesi og vann hann þar um nokkra ára skeið, en sá maður átti seinna eftir að koma að stofnun gosdrykkjagerðarinnar Sanitas.¹⁷ Eftir að hafa unnið fyrir Jón Jónsson um nokkra ára skeið yfirgaf Gísli þá vinnu og fann sér vinnu hjá norðmanni einum sem rak gosdrykkjaverksmiðju, en Gísli vann fyrir hann í 6 ár.¹⁸ Það kemur ekkert fram í heimildum hvort að gosdrykkjagerð þessi hafi verið Geysir, en það er ekki útilokað. Það er ekkert ólíklegt að þarna hafi kviknað á áhuga Gísla á gosdrykkjagerð vegna þess að árið 1904 hélt Gísli til Svíþjóðar til þess að kynna sér gosdrykkjagerð og til þess að undirbúa sig fyrir stofnun gosdrykkja fyrirtækisins Sanitas. Á meðan Gísli var í Svíþjóð stundaði hann nám í 8 mánuði við skóla sem hét Hælsans Laboratorium í Helsingborg. Þegar hann hafði lokið við námi þar hélt hann til Stokkhólms þar sem hann var í 2 mánuði og lærði meðal annars að búa til ávaxtasafa sem væru nothæfir í gosdrykkjagerð. Þegar hann hafði lokið við nám sitt í Svíþjóð fór hann aftur til Íslands og stofnaði ásamt áðurnefndum mönnum gosdrykkjaverksmiðjuna Sanitas árið 1905. Var það um þetta leiti sem Gísli komst í

¹⁶ „Sanitas, gosdrykkjagerðin 25 ára“, *Morgunblaðið*, 1. ágúst 1930, bls 3.

¹⁷ „Minningargreinar um Gísla Guðmundsson“, bls. 66 - 70

¹⁸ „Gísli Guðmundsson: Gerlafræðingur“, bls. 36 - 37

kynni við mann nokkurn sem hét Guðmundur Björnsson og var þáverandi landlæknir á Íslandi. Þegar Gísli kynnist Guðmundi hafði hann þegar fengið þá hugdettu að stofna ölgerð á Íslandi fyrir óáfengt öl og hvatti Guðmundur Gísla þá til að sækja sér menntun í efnafræði hjá manni sem hét Ásgeir Torfason sem þá var forstjóri efnarannsóknarstöðvarinnar á Íslandi og lærði Gísli undir leiðsögn Ásgeirs í nokkur ár. Árið 1910 heldur för Gísla aftur úti heim þar sem hann ákvað að afla sér frekari upplýsinga og menntunar og þá sérstaklega það sem varðaði ölgerð. Starfaði Gísli á rannsóknarstofu í Kaupmannahöfn þar sem unnið var að allskonar rannsóknum hvað varðaði sveppi og gerla. Eftir að hafa dvalið í Kaupmannahöfn um nokkurt skeið hélt hann til München og dvaldi þar í nokkra mánuði þar sem hann lagði stund á nám við efnafræði, gerlafræði auk annarra greina sem snerti ölgerð. Árið 1911 heldur Gísli aftur út til útlanda til þess að mennta sig meira en í þetta sinn langaði hann að auka við nám sitt í gerlafræðinni jafnframt því að leggja stund á sóttkveikjurannsóknir. Þegar hann hafði lokið við það hélt hann á sjúkdómarannsóknarstofnun danska Háskólans þar sem hann vann við hinar ýmsu sóttkveikjurannsóknir. Þegar hann hafði lokið við störf sín þar hélt hann til Þýskalands þar sem hann hóf nám við stóra rannsóknarstofnun í Düsseldorf. Þar fékkst hann einnig við sóttkveikjurannsóknir sem og loftrannsóknir. Að loknu námi þessu hélt för hans áfram til Berlínar þar sem hann lærði aðferðina við svokallaða Wasserman rannsókn, en það er aðferð til þess að mæla sárasótt.¹⁹

Eins og áður hefur verið dregið á í þessari ritgerð hafði Gísli Guðmundsson hug á að setja á fót ölgerð á Íslandi. Hins vegar varð ekkert úr þessum áætlunum Gísla og birtist grein eftir hann í dagblaðinu *Lögrétta* árið 1913 þar sem hann skýrir frá því af hverju ekkert varð úr ölgerðinni. Þegar Gísli snéri aftur heim til Íslands árið 1911 eftir að vera búinn að kynna sér ítarlega ölgerð reyndi hann að fá menn með sér í hlutafélag til að stofna ölgerð á Íslandi. Í mars, þetta sama ár, boðaði Gísli til fundar þar sem hinir ýmsu borgarar í Reykjavík mættu. Á fundi þessum útskýrði Gísli áætlun sína, þá hvað varðaði stofn- og rekstrarkostnað og svo framvegis. Á þessum fundi kynnti hann einnig fyrir mögulegum hlutafélögum sínum að borist hefðu bæði erlend og innlend tilboð til þess að reisa ölgerðarhúsið. Þegar fundinum var lokið var

¹⁹ Guðmundur Björnsson, „Nýr íslenskur fræðimaður: Gísli Guðmundsson gerlafræðingur“, *Lögrétta*, 4. september 1912, bls. 172

kosin nefnd til þess að íhuga þessa áætlun ögn betur en í henni sátu þeir Ásgeir Torfason efnafræðingur, Ólafur Johnsen konsúll og Pétur Gunnarsson hótélstjóri. Nefndin tók sér góðan tíma að íhuga tillöguna og vildi Gísli meina í grein sinni að það væri einna helst vegna þess að nefndin átti erfitt uppdráttar með að afla sér ákveðinna upplýsinga. Nefndin vildi til dæmis fá að vita hversu mikið af óáfengu öli væru flutt til Íslands árlega, en vandamálið við það var að á þessum tíma gerðu verslunarskýrslur Íslands engan greinarmun á óáfengu og áfengu öli. Annað, sem einnig gæti hafa sett strik í reikninginn á þessum tíma, hafði komið í dagsljósið en það var frumvarp sem varðaði lög um ölgerð og ölverslun á Íslandi og vildi nefndin einnig biðja eftir niðurstöðum um það hvort að frumvarp þetta yrði samþykkt eða ekki. Í ágúst sama ár fékk Gísli afhent nefndarálitið og þó svo að nefndarálit þetta hafi verið Gísla í hag hafði annað vandamál skotið upp kollinum. Flestir þeir sem höfðu áður sýnt áhuga á að gerast hluthafar í ölgerðinni voru orðnir smeykir og afhuga og átti Gísli erfitt með að boða mannskapinn aftur til fundar. Hafði frumvarpið þá gert mannskapinn kjarklausan en töldu margir að þetta frumvarp væri einhversskonar bólusetning gagnvart ölgerð, eins og Gísli mælir svo skemmtilega í grein sinni um þetta málefni. Gísli taldi samt sem áður að ölgerð gæti vel þrifist á Íslandi og útskýrir einnig í þessari grein sem birtist í *Lögréttu* af hverju hann taldi að ölgerð gæti auðveldlega verið rekin á Íslandi. Áætlað Gísli öldrykkja Íslendinga muni aðeins aukast með ári hverju og tekur þá Þjóðverja og Dani sem dæmi, en í þeim löndum hafði öldrykkja aukist til muna. Segjir hann enga ástæðu til að halda það að ölgerð sem myndi framleiða óáfengt gæti ekki þrifist hér á Íslandi eins og í Þýskalandi og Danmörku. Þeir framleiddu óáfengt öl og voru Íslendingar tryggir viðskiptavinir innflutts óáfengsöls og því ekki ólíklegt að þeir yrðu einnig tryggir viðskiptavinir innlendrar framleiðslu á óáfengu öli. Gísli viðurkennir þó að það sé ákveðinn ókostur að á Íslandi skuli ekki vera nein framleiðsla á byggi né humli, enda þurfi báða þessa hluti til ölgerðar. Hins vegar bendir hann á að Ísland sé ekkert verr stítt í þeim málum heldur en aðrar þjóðir og tekur sem dæmi að Norðmenn myndu flytja inn bygg og maltextrakt frá Bandaríkjunum. Danir framleiddu ekki nema að nokkru leyti þessi efni til ölgerða. Því skildi Gísli ekki hvernig Íslendingar voru svona tilbúnir að eyða pening í erlenda framleiðslu þegar sama vara gat vel verið framleidd á Íslandi. Nefnir hann einnig að tveir Danir hafi áður opnað ölgerð á Íslandi en að hún framleiði

aðeins hvítöl. Vill Gísli meina að tilbúningur ölsins sé ekki í eins góðu lagi og æskilegt sé og sé það einungis enn eitt dæmið um það hversu mikil ölpörf væri í raun á Íslandi.²⁰

Þrátt fyrir að ölgerðin hafi ekki orðið að neinum veruleika hjá Gísli blómstraði gosdrykkjagerð hans all verulega. Sanitas var fyrsta sjálfstæða fyrirtækið sem Gísli átti,²¹ en eins og áður hefur verið nefnt stofnaði Gísli fyrirtækið ásamt tveimur öðrum mönnum. Gísli stjórnaði fyrirtækinu þangað til hann seldi fyrirtækið en þegar hann hafði aðeins stjórnað Sanitas í um það bil 2 ár, var hann orðinn eini eigandi fyrirtækisins²². Verksmiðjan var fljót að fá gott orð á sig og var það þá sérstaklega fyrir hreinlæti. Gosdrykkir verksmiðjunnar náðu mikilli útbreiðslu á Íslandi²³ og vakti framleiðslan sérstaklega athygli vegna þess að drykkirnir voru gerilsneyddir og þótti þá varan alveg sérstaklega heilnæm, enda var það ekki mönnum bjóðandi að drekka hrátt vatn sem gæti gert þig veikan.²⁴ Það er ekki að ástæðulausu sem gosdrykkjaverksmiðjan hlaut nafnið Sanitas en *Sanitas* þýðir einmitt heilsa eða heilbrigði á latínu.²⁵ Til þess að auka trúnað á gæði vörunnar lét Gísli Guðmund Björnsson, þáverandi landlækni, rannsaka gosdrykkjaverksmiðjuna og framleiðsluna og gerði hann síðar að eftirlitsmanni og átti hann að fylgjast með því hvort ekki væri allt með felldu hvað varðaði hreinlæti og annað í verksmiðjunni. Ef Guðmundur fann eitthvað að framleiðslunni og/eða verksmiðjunni sagðist hann ætla að láta landsmenn vita með því að segja upp störfum sem eftirlitsmaður í verksmiðjunni.²⁶ Á þessum tíma var mikil þörf á góðri gosdrykkjaverksmiðju, sérstaklega vegna þess að brunnavatnið í Reykjavík þótti ekki gott en var það einna helst vegna þess að ef maður myndi neyta vatnsins þá væri ákveðin áhætta að maður gæti smitast af taugaveiki.

Fyrst þegar Sanitas tók starfa var hún til húsa í þá nýreistu húsi skammt frá Melshúsum á Seltjarnarnesi²⁷ og framleiddi verksmiðjan aðalega gosdrykki, saftir og

²⁰ Gísli Guðmundsson „Ölgerð“, *Lögrétta*, 16. apríl 1913, bls. 63

²¹ „Gísli Guðmundsson: gerlafræðingur“, *Ísafold*, 2. október 1928, bls. 2

²² „Gísli Guðmundsson: Gerlafræðingur“, bls. 36 - 37

²³ „Gísli Guðmundsson: gerlafræðingur“, *Ísafold*, 2. október 1928, bls. 2

²⁴ *Frækorn* (1906), bls. 335

²⁵ Franzisca Gunnarsdóttir, „Sanitas, eitt elzta starfandi iðnfyrirtæki á landinu, áttætt“, *Morgunblaðið*, 28. nóvember 1985, bls. 14

²⁶ *Reykjavík*, 22. júlí 1905, bls 142

²⁷ „Sanitas 25 ára“, bls. 56 - 57

eitthvað lítilsháttar af óáfengu öli, en hún framleiddi það öl allt frá stofnun fyrirtækisins og þótti landsmönnum ölið prýðilegt en hætti verksmiðjan allri framleiðslu á öli²⁸ þegar ölgerðin Egill Skallagrímsson var stofnuð árið 1913.²⁹ Gosdrykkjaverksmiðjan var staðsett í Melshúsum á Seltjarnarnesi alveg þangað til árið 1916 þegar Gísli flutti hana með sér til Reykjavíkur en hafði verksmiðjan þá bælistöðvar sínar í kjallara á Smiðjustíg 11, en það var einmitt heimili Gísla Guðmundssonar.

Gosdrykkjagerðin var ekki eina verkefni Gísla Guðmundssonar gerlafræðings heldur hafði hann fingurna í undirbúningi allmargra fyrirtækja á þessum tíma, t.d. hjálpaði hann við uppsetningu smjörlíkisgerð á Íslandi ásamt Jóni Kristjánssyni prófessor. Gísli starfaði einnig fyrir efnarannsóknarstofuna en var hann sjálfkjörinn stjórnandi gerladeildarinnar þegar hún var sett á laggirnar á sínum tíma. Hins vegar þegar Ásgeir Torfason féll frá árið 1916 tók Gísli við forstöðustarfi rannsóknarstofunnar og starfaði við hana til ársins 1921,³⁰ en þá tók maður nokkur að nafni Trausti Ólafsson við forstöðustarfinu. Einnig aðstoðaði Gísli Klemenz Kristjánsson þegar hann ætlaði að koma á fót innlendri frærækt og kornyrkju og hjálpaði Gísli honum við undirbúninginn á starfseminni sem og lánaði honum nauðsynleg rannsóknaráhöld til athugunar á frærækt og kornyrkju.³¹

Eins og ritgerðin hefur rakið var Gísli þúsundþjalasmiður og upptekinn við hin ýmsu verkefni og þess vegna er kannski ekki að furða að árið 1916 birtist tilkynning í dagblaðinu *Vísir* þar sem hann segir að hann hafi falið Lofti Guðmundssyni, bróður sínum, forstöðustarf gosdrykkjaverksmiðjunnar sökum annríkis.³² Hins vegar hafa þessi tímabundnu aðstæður orðið til þess að tímabundin forstjórastaða Lofts hefur orðið að framtíðar starfi fyrir hann vegna þess að árið 1917 birtist tilkynning í dagblaðinu *Ísafold* að Gísli hafi þá selt gosdrykkjaverksmiðjuna Sanitas Lofti bróður sínum. Hélt verksmiðjan áfram störfum sínum að Smiðjustíg en árið 1923 lætur Loftur byggja nýja verksmiðju fyrir gosdrykkjaframleiðsluna og flytur verksmiðjan það

²⁸ Guðbrandur, „Ölgerð“, bls. 106

²⁹ „Verksmiðjan Sanitas á 50 ára starfsafmæli á morgun“, *Alþýðublaðið*, 27. nóvember 1955, bls 8

³⁰ „Minningargreinar um Gísla Guðmundsson“, bls. 66 - 70

³¹ „Gísli Guðmundsson: gerlafræðingur“, *Ísafold*, 2. október 1928, bls. 2

³² *Vísir*, 8. október 1916, bls. 4

sama ár í þetta nýja hús á Lindargötunni.³³ Loftur Guðmundsson var hins vegar einnig með fingurnar í hinum ýmsu verkefnum eins og bróðir sinn og mátti lítið vera að því að stjórna gosdrykkjaverksmiðju. Stuttu eftir að Loftur kaupir Sanitas byrjar að starfa hjá honum ungur maður að nafni Sigurður Waage og þótti hann afburða áreiðanlegur og duglegur.³⁴

Árið 1924 urðu svo kaflaskil í gosdrykkjaverksmiðjunni en það var vegna þess að hún var seld á ný og í þetta sinn ekki innan fjölskyldu Gísla Guðmundssonar heldur til manns sem þá hafði starfað í þónokkur ár hjá Sanitas og hét sá maður Sigurður Waage og var hann einungis 22ja ára þegar hann tók við störfum sem forstjóri verksmiðjunnar.³⁵ Árið 1927 urðu önnur kaflaskil í fyrirtækinu en þá keypti þáverandi eigandi Sanitas, Sigurður, gosdrykkja- og aldinsafagerðina Heklu.

3.1 Hekla

Verksmiðja þessi hafði verið stofnuð árið 1925 og voru fyrrum eigendur hennar þeir Gils Sigurðsson og Þorsteinn Þorsteinsson. Verksmiðjan hafði þá verið í húsakynnum í Templarasundi og framleiddi hún þar aðalega gosdrykki.³⁶ Þegar þessi verksmiðja var keypt stækkaði framleiðsla Sanitas töluvert í kjölfarið og fóru þeir að framleiða meira úrval af vörum, til dæmis bættust við líkjörar og alls konar kryddvörur við framleiðsluna.³⁷ Annað fyrirtæki bættist svo við verksmiðjuna árið 1932 en þá keypti Sanitas gosdrykkjagerðina Mímir.

3.2 Mímir

Gosdrykkjagerðin Mímir var stofnuð árið 1914 af tveimur mönnum. Eigendur smiðjunnar var breskur maður að nafni Geo Copland og íslenskur kaupmaður sem hét Jón Laxdal. Gosdrykkjaverksmiðjan hafði ætlað að hefja störf sumarið 1914 en vegna styrjaldarinnar seinkaði flutningum á gosdrykkjavélunum sem þeir höfðu pantað og þurftu til framleiðslunnar. Vegna þessa hóf verksmiðja þessi ekki störf sín

³³ *Alþýðublaðið*, 1. ágúst 1930, bls. 4

³⁴ Franzisca Gunnarsdóttir, „Sanitas, eitt elzta starfandi iðnfyrirtæki á landinu, áttætt“, *Morgunblaðið*, 28. nóvember 1985, bls. 14

³⁵ „Sanitas“ *Vísir*, 1. ágúst 1930, bls 2

³⁶ *Dagblað*, 14. júlí 1925, bls 2

³⁷ „Íslenska vikan“ *Alþýðublaðið*, 30. apríl 1933, bls. 5

fyrir en um veturinn það sama ár.³⁸ Þessi verksmiðja framleiddi aðalega gosdrykki og var með nokkra sem voru ekki svo algengir á Íslandi, eins og t.d. kóla drykk og engiferöl. Hins vegar var verksmiðja þessi ekki aðeins með hinar ýmsu gerðir af gosdrykkjum, heldur seldi hún einnig öl og líkjöra. Árið 1919 hafði eftirspurn eftir vörum fyrirtækisins aukist til muna og þurfti fyrirtækið að stækka við vélakost sinn árið 1919.³⁹ Eftir að Mímir bættist inní Sanitas fjölskylduna bættist enn við framboðið á vörum frá fyrirtækinu. Við bættist til dæmis fægilögur, matarlitur, ávaxtalitur sem og að þeir komu á fót ávaxtasultugerð.⁴⁰ Á kreppuárunum (1930 – 1939) spruttu upp hinar ýmsar framleiðslur á Íslandi og varð krafan um að kaupa íslenska framleiðslu sérstaklega sterk, en það er kemur oft fyrir þegar kreppur skella á en það gerðist einmitt líka þegar bankahrunið varð á Íslandi í lok október 2008, en eftir það var einnig lögð mikil áhersla að kaupa íslenska framleiðslu.

Sanitas hafði alla tíð verið rekið sem einkafyrirtæki en árið 1939 var fyrirtækið gert að hlutafélagi sem hét Sanitas hf. Þeir sem stofnuðu hlutafélag þetta voru þeir Hákon Waage, Matthías Waage, Friðþjófur Þorsteinsson, Jónas Ólafsson og Sigurður Waage. Auk þess sem fyrirtækið var gert að hlutafélagi árið 1939 stækkaði fyrirtækið töluvert á þessum árum eftir að Sigurður Waage tók við stjórn þess og blómstraði framleiðsla þess og hlaut fyrirtækið áframhaldandi velgengni. Árið 1938 var enn stækkað við húsnæði gosdrykkjaverksmiðjunnar og var það helmingað. Mestar urðu framkvæmdirnar á húsakynnum verksmiðjunnar á árunum 1942 og 1943 þegar 3 hæðir voru byggðar á húsið sem fyrir var og portris ofan á það. Síðar, árið 1944, var enn stækkað við verksmiðjuna og var þá byggt yfir portið að norðanverðu. Þó svo að fyrirtækið hafi stækkað við húsakynni sín töluvert á þessum árum þá urðu helstu breytingar á fyrirtækinu árið 1943, en þá keypti verksmiðjan öll tæki og tóls fyrirtækis í Ameríku sem þá hafði verið nýstofnað. Þessar vélar voru sjálfvirkar og kom þá mannshöndin hvergi nærri framleiðslunni frá því að flaskan var sett óhrein í skolunarvélina þangað til hún kom áfyllt til baka og lokuð úr átöppunarvélinni.⁴¹ Önnur kaflaskil í fyrirtækinu urðu árið 1943 en þá fékk fyrirtækið einkaleyfi á Íslandi

³⁸ *Lögrétta*, 9. desember 1914, bls. 216

³⁹ *Morgunblaðið*, 17. desember 1919, bls. 1

⁴⁰ „Íslenska vikan“, *Alþýðublaðið* 30 apríl 1933, bls. 5

⁴¹ „Verksmiðjan Sanitas fimmtíu ára“, *Þjóðviljinn*, 27. nóvember 1955, bls. 3

til þess að framleiða drykk sem hét, og heitir enn í dag, Pepsi Cola. Þetta einkaleyfi sem fékkst hér á Íslandi var fyrsta einkaleyfið sem fyrirtækið Pepsi Cola veitti í Evrópu.

Árið 1958 var það orðið ljóst fyrir stjórnendum hlutafélagsins að Sanitas hafði ekki við vegna eftirspurnar á vörum þeirra og stækkuðu þeir þá enn við húsnæði sitt, en í þetta skiptið keypti Sanitas verksmiðjuhús Lýsissamlags íslenskra botnvörpuskipaeigenda við Köllunarklettsveg og var enn bætt við vélakostin til að svara sívaxandi eftirspurn. Árið 1961 hlýtur Sanitas annað einkaleyfi fyrir erlendri gosframleiðslu, en í þetta skiptið var það gosdrykkurinn Seven-up.

Sigurður Waage var forstjóri gosverksmiðjunnar allt til dauðadags, en hann dó 31. október 1976. Þá tók við sonur hans, Sigurður S. Waage, og tengdasonur hans Björn Þorláksson.⁴² Árið 1977 tók Sanitas að sér verkefni að dreifa pilsner og maltöli fyrir gosdrykkjaverksmiðju á Akureyri sem hét Sana hf. en áttu þeir þá að dreifa út þessum tveim vörum um Suðurland.

3.3 Sana h.f

Sana hf. á sögu sína að rekja til Siglufjarðar en þar, árið 1936, var gosdrykkjaverksmiðja stofnuð af manni sem hét Aage Schiöth og var lyfsali. Hann rak verksmiðjuna allt til ársins 1943 þegar þessi gosdrykkjaverksmiðja var flutt til Akureyrar en þá hét verksmiðjan Efnagerð Akureyrar og tók síðar upp nafnið Sana hf.⁴³ Hins vegar birtir fyrirtæki þetta ekki auglýsingar undir nafninu Sana hf. fyrr en árið 1964. Fyrirtækið framleiddi þá aðalega gosdrykki og auglýsti þá sem „Sana gosdrykki“, en það voru gosdrykkir á borð við: Valash, Appelsín, Mix, Cream Soda, Grape Soda, Jolly Cola, Golden og Ginger Ale.⁴⁴ Þess má geta að gosdrykkurinn Mix varð til fyrir slysi en fyrir ein jólin átti að fara að vinna við gerð drykkjarins Valash sem inniheldur að mestu leiti appelsínubykkni og aðeins af ananasþykkni. Hins vegar barst verksmiðjunni vitlaus hlutföll af þykkunum tveimur og fengu þeir mun meira af ananasþykkni heldur en appelsínubykkni. Maður nokkur að nafni Björgvin sem

⁴² Franzisca Gunnarsdóttir, „Sanitas, eitt elzta iðnfyrirtæki á landinu, átrætt“, *Morgunblaðið*, 28. nóvember 1985, bls. 15

⁴³ „Sana framleiðir ýmsar tegundir af öli“, *Tíminn*, 6. desember 1966, bls. 2

⁴⁴ *Alþýðumaðurinn*, 10. desember 1964, bls. 3

starfaði í verksmiðjunni náði að blanda drykkjarhæfan drykk úr hráefnunum sem þeir fengu í hendurnar og var þessi drykkur síðar kallaður Mix.⁴⁵ Árið 1966 gefur Sana frá sér tilkynningu um að þeir muni nú fara að framleiða bjór og kom danskt fyrirtæki til Íslands þeim til hjálpar, til að setja upp ölframleiðsluna og kenna Íslendingunum til verka. Þeir bjórar voru síðar sama ár seldir og hét annar þeirra THULE-lager öl, en hann var einungis 2.25% en hinn sem sterkari var, eða 4.6%, hét THULE-export og var hann seldur til sendiráða og til þeirra sem voru á Íslandi og máttu versla sterkari bjórin, þ.e.a.s til allra sem ekki voru Íslendingar.⁴⁶ Árið 1978 sameinast gosdrykkjaverksmiðjurnar tvær, Sana og Sanitas, undir merkjum Sanitas. Síðar, aðeins tæplega ári eftir sameininguna var fyrirtækið selt fyrirtækinu Pólaris hf. árið 1979 en þáverandi eigandi fyrirtækisins var Páll G. Jónsson og var hann lang stærsti hluthafi fyrirtækisins og stjórnarformaður hlutafélagsins.⁴⁷ Árið 1980 lagði Páll fram aukið hlutfjár og varð þá einkaeigandi hlutafélagsins.⁴⁸ Eftir erfiða tíma, sem fyrirtækið barðist við allt frá því að Sana hf og Sanitas sameinuðust, reis Sanitas uppúr öskunni og árið 1987 var Sanitas hf. orðið eitt af stærsu fyrirtækjum landsins en það það ár var Sanitas í 125 sæti og það sama ár var fyrirtækið með um það bil 461 milljónir í veltu. Aðal samkeppnis aðilarnar á þessum markaði, verksmiðjan Vífilfell hf. og Ölgerðin Egill Skallagrímsson voru hvoru megin við Sanitas þetta sama ár en þá var Vífilfell með 942 milljónir í veltu og Ölgerðin Egill Skallagrímsson með 342 milljónir í veltu. Þetta var ekki hápunkturinn í sögu Sanitas en ári seinna var veltan orðin um 560 milljónir og virtist ekkert lát á velgengninni. Forstjóri fyrirtækisins sagði að þetta væri árangur af margra ára undirbúningsvinnu Sanitasmanna en borgaði undirbúningur þessi sig þegar bjórin var leyfður 1. mars 1989 en þá átti til dæmis Sanitas 100.000 lítra af átöppuðum bjór tilbúna til sölu í tollvöruheymslum og voru þeir því tilbúnir að mæta þeirri gífurlegu eftirspurn sem myndaðist fyrst þegar bjórbannið var lagt af. Hins vegar voru samkeppnisaðilarnir ekki eins forsjalir og hefur Sanitas væntanlega notið góðs af því en samkvæmt

⁴⁵ Gunnar Lárus Hjálmarsson, „Gosdrykkir á Íslandi“, *Fréttablaðið* 27. febrúar 2010, bls. 65

⁴⁶ „THULE ölið frá SANA á markað um mánaðarmótin“, *Íslendingur*, 24. nóvember 1966, bls. 1

⁴⁷ Franzisca Gunnarsdóttir, „Sanitas, eitt elzta starfandi iðnfyrirtæki á landinu, átrætt“, *Morgunblaðið*, 28. nóvember 1985, bls. 15

⁴⁸ Valþór Hlöðversson, „Árangur Sanitas hf. hefur vakið athygli: Sagan á bakvið Sana og Sanitas“, bls. 43

verslunarmönnum ÁTVR (Áfengis og tóbaks verslun ríkisins) gátu samkeppnisaðilarnir aðeins útvegað takmarkað magn af bjór en nóg var til af bjórnum Löwenbrau frá Sanitas og lítið mál að útvega meira af honum og öðrum veigum frá Sanitas, ef vantaði.⁴⁹

⁴⁹ Valþór Hlöðversson „Árangur Sanitas hf. hefur vakið athygli: Sagan á bakvið Sana og Sanitas“, bls. 44

4. Ölgerðin Egill Skallagrímsson

Í þessum kafla verður farið í sögu fyrirtækisins Ölgerðin Egill Skallagrímsson en hún er elsta iðnfyrirtækið í landinu sem enn er starfandi. Þessi kafla hefur svo tvo undir kafla en þeir fjalla um fyrirtæki sem Ölgerðin Egill Skallagrímsson keypti þegar hún til dæmis byrjaði með gosdrykkjaframleiðslu árið 1930 og þegar Ölgerðin Þór sameinaðist Ölgerðinni árið 1932 en þá gerðist Ölgerðin Egill Skallagrímsson hlutafélag.

Tómas Tómasson, stofnandi Ölgerðarinnar Egill Skallagrímssonar, fæddist 9. október árið 1888. Tómas var yngstur 9 systkina, en einungis 3 þeirra komst til fullorðinsára.⁵⁰ Foreldrar Tómasar voru þau Tómas Jónsson, bóndi, og Sigurlaug Sigurðardóttir. Fjölskyldan bjó að Miðhúsum í Hvolhreppi í Rangárvallasýslu en þegar Tómas var tæplega tveggja ára gamall missti hann föður sinn.⁵¹ Við fráfall föður Tómasar brá móðir hans búi og varð að skilja við Tómas vegna heilsubrests. Eftir aðskilnaðinn dvaldi Tómas á hinum ýmsum heimilum, en hann hélt miklu sambandi við þá fjölskyldu sem hann dvaldi hjá áður en hann flutti til Reykjavíkur. Það voru hjónin Ingimundur Benediktsson, bóndi, og Ingveldur Einarsdóttir. Hjá þeim dvaldi Tómas um hríð og vandist hann þar löngum vinnudegi og strangri vinnu,⁵² og átti Ingimundur þessi eftir að vinna seinna hjá ölgerðinni fyrir Tómas. Hefur þessi tími sem Tómas dvaldi hjá Ingimundi eflaust verið ágætis undirbúningur fyrir fyrstu ár Ölgerðarinnar Egill Skallagrímssonar, vegna þess að þegar fyrirtækið hóf störf sín eftir stofnun þess vann Tómas þar ásamt því að hafa einungis einn mann sér til aðstoðar og var mikil vinna að koma fyrirtækinu af stað.⁵³

Árið 1906 flutti Tómas til Reykjavíkur en þá var hann einungis 18 ára gamall. Hann réð sig fyrst til vinnu hjá skipstjóra og vann þá við hin ýmsu sjómannastörf.⁵⁴ Það var síðan sama ár sem Tómas kynnist manni nokkrum sem hét Gísli Guðmundsson. Maður þessi var gerlafræðingur og stofnandi gosdrykkjaverksmiðjunnar Sanitas. Með þeim tveimur tókst góð vinátta og réð hann

⁵⁰ „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, bls. 28 - 29

⁵¹ „Merkir samtíðamenn“, bls. 7

⁵² „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, bls. 28 - 29

⁵³ Bjarni Benediktsson, „Sjötugur í dag: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, *Morgunblaðið* 9. október 1958, bls. 6

⁵⁴ „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, bls. 28 - 29

sig til vinnu hjá Gísli árið 1907. Tómas starfaði hjá gosdrykkjaverksmiðjunni þangað til árið 1913, þegar hann stofnaði Ölgerðina Egill Skallagrímsson, en Gísli var mikill hvatamaður þess að slíkt fyrirtæki yrði stofnað.⁵⁵ Þegar ölgerðin hóf fyrst starfsemi sína var hún til húsa í Þórshamarskjallara, en kjallari þessi var staðsettur að Templarasundi 3 í Reykjavík, en eins og áður hefur verið dregið á í ritgerðinni störfuðu einungis tveir menn fyrst þegar fyrirtækið hóf störf sín og var það einungis Tómas sem starfaði við fyrirtækið ásamt unglingspilti sem aðstoðaði hann við ölgerðina.⁵⁶ Þó ölgerðin hafi í fyrstu ekki verið stór, þótti hún vel vönduð og voru tækin til ölgerðarinnar eftir kröfum þess tíma. Með þessum tækjum gat Tómas bruggað um 1600 hálf lítra flöskur á dag. Fyrst um sinn bruggaði ölgerðin einungis Malt-extrakt og annað öl sem hét Egils Mjöður. Báðar þessar öltegundir voru undir áfengsmarki þess tíma, en öl mátti ekki fara yfir 2¼%.⁵⁷ Þess er rétt að geta að þegar Ölgerðin Egill Skallagrímsson hóf fyrst störf sín var önnur ölgerð á Íslandi. Sú ölgerð hét Ölgerðarhús Reykjavíkur.

4.1 Ölgerðarhús Reykjavíkur

Ölgerðarhús Reykjavíkur var stofnað árið 1912 af tveimur dönskum mönnum. Þeir áttu hana hins vegar ekki lengi og keyptu tveir Íslendingar ölgerðina þegar ölgerðin var búin að vera starfrækt í suttan tíma. Ölgerð þessi framleiddi aðalega hvítöl en eftir að Ölgerðin Egill Skallagrímsson komst á laggirnar breikkaði vöruúrvalið hjá Ölgerðarhúsi Reykjavíkur.

Íslendingarnir sem keyptu ölgerð þessa fluttu hana með sér í nýtt húsnæði við Norðurstíg og höfðu mann hjá sér í vinnu sem hét Carlquis og sá hann um ölgerðina.⁵⁸ Þessari ölgerð gekk ágætlega, þó svo að báðar ölgerðirnar hafi eflaust átt erfitt updráttar í fyrstu eins og er með flest öll ný fyrirtæki og nýjar framleiðslur. Eins og áður var nefnt bætti Ölgerðarhús Reykjavíkur við vöruúrvalið sitt eftir komu Ölgerðarinnar Egill Skallagrímssonar og ekki leið á löngu þangað til að þeir bættu við maltextrakt drykk. Vöurnar voru óspart auglýstar, þá sérstaklega sem heilsuvara

⁵⁵ „Minningargreinar um Gísli Guðmundsson“, bls. 69

⁵⁶ „Ölgerðin Egill Skallagrímsson“, *Morgunblaðið* 4. desember 1920, bls. 3

⁵⁷ „Ölgerðin Egill Skallagrímsson“, *Vísir* 26. maí 1913, bls. 1

⁵⁸ „Innlendur iðnaður“, *Morgunblaðið* 7. mars 1914, bls. 579

með gott og mikið næringargildi, en maltið átti að vera hollara en mjólk og kaffi. Því má ekki gleyma að á þessum tíma þótti kaffi og mjólk vera heldur dýr vara og voru maldrykkir töluvert ódýrari. Eflaust hefur það hjálpað söluherferðinni að minna á næringargildi maltsins og að drykkja þess væri til heilsubóta.⁵⁹ Árið 1914 birtir Ölgerðarhús Reykjavíkur litla tilkynningu í dagblaðinu *Vísir* þar sem hún tilkynnir framtíðaráform sín. Þá er fyrirhugað að stækka við ölgerðina og byggja stórt og gott ölgerðar hús og átti að hefjast til handa strax þetta sama ár, en ekkert varð úr þessu.⁶⁰

Milli ölgerðarhúsanna tveggja Ölgerðarhús Reykjavíkur og Ölgerðarinnar Egill Skallagrímsson myndaðist mikil samkeppni. Árið 1914 birtir Ásgeir Torfason, efnafræðingur, tilkynningu í *Vísir* fyrir hönd Tómasar Tómassonar, þar sem hann er að svara beiðni Tómasar um að rannsaka næringargildi ölanna tveggja frá ölgerðunum. Ölgerðarhús Reykjavíkur kom ekki vel út úr þeirri rannsókn sem þar var birt, en segjir í tilkynningu þessari að aðeins 3.25% ekstrakt sé í hvítölinu frá Ölgerðarhúsi Reykjavíkur en 8.05% úr hvítölinu frá Ölgerðinni Egill Skallagrímsson.⁶¹ Í kjölfar þessarar tilkynningar birtist orðsending frá Ölgerðarhúsi Reykjavíkur þar sem þeir reyna að þagga niður í þessari efnarannsókn, segja þeir að efnarannsókn þessi hafi einungis verið birt í blaðinu til þess að koma höggi á orðspor ölgerðarinnar og ekki nóg með það, heldur séu niðurstöðurnar einnig rangar.⁶² Allt kom fyrir ekki og þrátt fyrir mikið og stórt auglýsingarstríð milli ölgerðanna tveggja hefur áður nefnd tilkynning komið höggi á Ölgerðarhús Reykjavíkur og var hún sett á sölu árið 1915.⁶³

Árið 1914 flytur Ölgerðin Egill Skallagrímsson sig um set og færði sig yfir í svokölluð Thomsens húsin sem þá stóðu við Tryggvagötu. Þar stækkaði ölgerðin til muna og árið 1917 kom í ljós að hið nýja húsnæði var ekki fullnægjandi. Ölgerðin gerði sér þá lítið fyrir og reisti nýtt hús við Njálsgötu sama ár og stækkaði enn meira við vélakost sinn. Þegar þessu var lokið hélt Tómas ferð sinni til útlanda til þess að

⁵⁹ *Ísafold* 7. september 1912, bls. 219

⁶⁰ *Vísir*, 15. júní 1914, bls. 4

⁶¹ *Morgunblaðið*, 2. apríl 1914, bls. 704

⁶² „Orðsending frá Ölgerðarhúsinu Reykjavík“, *Vísir* 24. maí 1914, bls. 4

⁶³ *Morgunblaðið*, 13. júlí 1915, bls. 3

kynna fyrir sér ölgerð og vann tvívegis við ölgerðar hús þar.⁶⁴ Þar dvaldi Tómas og starfaði í 6 mánuði árið 1914.⁶⁵

Tómasi langaði að koma á fót Pilsner öl framleiðslu á Íslandi. Hins vegar gekk það ekki eftir, þar sem ölið sem bruggað var þótti ekki samkeppnisfært þegar það var borið saman við erlent öl. Áttaði þá Tómas sig á því að hann þyrfti að stækka töluvert meira við ölgerðina og afla sér nýrri og bættari ölgerðartækja ef honum ætlaði að takast að koma hér upp samkeppnishæfri Pilsner framleiðslu. Árið 1924 voru síðan gerðar stórfelldar umbætur á ölgerðinni.⁶⁶ Þetta sama ár var ráðinn þýskur ölgerðarmaður, Edward Meister, til Ölgerðarinnar Egils Skallagrímssonar og þótti hann vera með fullkomna menntun í ölgerðarfræðum. Eftir komu hans hófst framleiðsla á Pilsner og á hann hafa á einu bretti útrýmt allri samkeppni, en þangað til hafði danskt öl á borð við Lys Pilsner og Mörk Skattefri ráðið ríkjum á íslenskum markaði.⁶⁷ Seinna, árið 1926, var Ölgerð Egils Skallagrímssonar sæmd konungslegum hirðsalatitli, en hlaut ölgerðin þann titil einkum vegna þess að þegar danski konungurinn, Kristján tíundi, kom til Íslands vildu liðsforingjarnir á dönsku konungsfylgdarskipunum mikið frekar fá sér Egils Pilsner heldur en annað erlent óáfengt öl.⁶⁸ Árið 1929 og 1930 var húsnæði ölgerðinnar enn stækkað og endurbætt en þá var til dæmis suðuhúsið uppfært, en þá gat það orðið framleitt um 150 hektólítra öls á sólarhring.⁶⁹

Ölgerðin Egill Skallagrímsson hafði fram til ársins 1930 aldrei framleitt gosdrykki, en það hefur einna helst verið vegna þess að Tómas vildi ekki fara í samkeppni við vin sinn hann Gísla Guðmundsson, en gosdrykkir voru eina helsta framleiðsla fyrirtækisins Sanitas sem Gísli var stofnandi að þó svo að hann hafi selt bróður sínum fyrirtækið árið 1917. Hins vegar deyr Gísli árið 1928 en þá er gosdrykkjamaðurinn orðinn stór og mikill og alltaf meiri og meiri eftirspurn af meira úrvali af gosdrykkjum. Þetta ár, 1930, kaupir Ölgerðin Egill Skallagrímsson gosdrykkjagerðina Siríus hf., en það voru viðbrögð gagnvart nýrri öl- og

⁶⁴ Gísli Guðmundsson, „15 ára minning um Ölgerðina Egill Skallagrímsson“, bls. 49 - 54

⁶⁵ „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, bls. 28 - 29

⁶⁶ Gísli Guðmundsson, „15 ára minning um Ölgerðina Egill Skallagrímsson“, bls. 49 – 54

⁶⁷ Guðbrandur Jónsson, „Ölgerð“, bls. 107

⁶⁸ Gísli Guðmundsson, „15 ára minning um Ölgerðina Egill Skallagrímsson“, bls. 49 - 54

⁶⁹ „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“ bls. 28 - 29

goddrykkjaframleiðslu fyrirtæki sem hóf einnig störf árið 1930 og hét það fyrirtæki Ölgerðin Þór.⁷⁰ Önnur kaflaskil urðu seinna þetta sama ár þegar fyrirtækið hóf að framleiða öl úr íslensku korni, en það hafði ekki verið gert í margar aldir, enda hefur kornrækt líklegast hætt á 16. öld en árið 1930 var maður nokkur að nafni Klemenz Kristjánsson, frá Sámstöðum, að gera tilraunir með kornrækt og hóf ölgerðin þá að malta bygg frá þessari kornrækt.⁷¹

4.2 Ölgerðin Þór hf

Árið 1928 birtist smágrein í dagblaðinu *Morgunblaðinu* þar sem sagt er frá áætlun nokkurra manna að stofna á Íslandi nýtt ölgerðarfélag. Átti hið nýja ölgerðarfélag að heita Þór, öl og goddrykkjaverksmiðja. Í smágrein þessari segjir að tilgangur félagsins yrði að framleiða öl og aðrar drykkjavörur sem mátti framleiða á Íslandi. Í henni var einnig tilkynnt um fyrirhugaðar byggingaráætlanir, en þá átti að reisa stórt og vandað ölgerðarhús í Reykjavík við Rauðarárstíg og átti það að vera tilbúið seinna hluta sumarsins 1929.⁷² Hins vegar gekk þetta ætlunarverk ekki eftir og hóf Ölgerðin Þór ekki starfsemi sína fyrr en 23. ágúst árið 1930.⁷³ Ölgerð þessi var hins vegar ekki starfrækt lengi og árið 1932 var hún sameinuð Ölgerðinni Egill Skallagrímsson og hætti hún þá að vera einkafyrirtæki og var gert að hlutafélagi. Fyrirtækið var þá endurskýrt Ölgerðin Egill Skallagrímsson hf. og var Tómas Tómasson forstjóri félagsins, og var hann forstjóri fyrirtækisins alveg þangað til hann lést. Við þessa sameiningu hætti Ölgerðin Þór nánast allri framleiðslu, nema á styrjaldarárunum en þá bruggaði ölgerðin eitthvað af öli fyrir setuliðið á Íslandi, en það var auðvitað undir merkjum Ölgerðarinnar Egill Skallagrímssonar.⁷⁴

Árið 1939 brýst út heimstyrjöldin síðari og er Ísland hernumið af Bretlandi í kjölfarið í maí 1940. Bretunum brá heldur í brún þegar þeir komu til Íslands og komust að því að hér væri bjórbann og ekki mætti drekka bjór sem væri sterkari en 2.25%. Hins vegar voru Íslendingar fljótir að svara bjórsveldi Breta með því að

⁷⁰ *Vísir*, 16. febrúar 1930, bls. 4

⁷¹ *Vísir*, 25. júní 1930, bls. 32

⁷² *Morgunblaðið*, 18. desember 1928, bls. 3 - 4

⁷³ *Vísir*, 24. ágúst 1930, bls. 2

⁷⁴ „Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, bls. 28 - 29

samþykkja bráðabirgða lög sem heimilaði áfenga ölgerð til 'útflutnings' til setuliðsins sem hér var.⁷⁵ Á stríðsárunum varð Tómas, þá rúmlega fimmtugur, að sjá sjálfur um starf bruggmeistarans, en hingað til hafði verksmiðjan að mestu leiti haft erlenda bruggmeistara en vegna stríðsins og annara ástæða þurftu þeir að yfirgefa störf sín á þessum tíma. Á þessum tíma var síðan hafin bruggun á áfengu öli og hlaut það öl nafnið Polar Ale.⁷⁶ Hins vegar var gert sex ára hlé á bruggun bjórsins eftir stríðslok 1945 en hófst framleiðslan aftur árið 1951 þegar ameríska setuliðið kom aftur til Íslands vegna varnarsamningsins.⁷⁷ Árið 1951 var hafin framleiðsla á bjór sem hlaut nafnið Polar Beer, en það var (og er) áfengur bjór sem var seldur í fríhöfninni og einstaka verslunum erlendis.⁷⁸ Ýmsar breytingar urðu á neysluvenjum Íslendinga með komu varnarliðsins til Íslands, en það sem kannski einna helst vakti athygli hvað varðaði neysluvenju Bandaríkjamannana í varnarliðinu var Coca-Cola neysla þeirra, en það var kóla-drykkur frá Bandaríkjunum. Til þess að mæta þessari samkeppni sem myndaðist á þessum árum eftir að Coca-Cola hóf framleiðslu á Íslandi nældi Ölgerðin Egill Skallagrímsson sér í einkaleyfi á framleiðslu á drykknum Spur-Cola.⁷⁹

Árið 1955 verða kaflaskil í Ölgerðinni Egill Skallagrímsson en það er vegna nýrrar framleiðslu sem hófst það ár. Maður nokkur sem vann hjá ölgerðinni og hét Sigurður Sveinsson og starfaði sem verkstjóri, hannaði og þróaði gosdrykk sem seinna hlaut nafnið Egils Appelsín. Þessi drykkur varð æva vinsæll og hefur verið alla tíð síðan en um jól og páska er Egils Appelsínið oft kennt við maltið eða hvítölið sem betri helmingur þeirra. Sigurður þessi starfaði hjá fyrirtækinu frá 1930 til ársins 1987 og hannaði hann einnig sykurlausa gerð af Egils Appelsíni, en hún varð ekki eins þekkt á þeim tíma þó að Ölgerðin Egill Skallagrímsson hafi síðar gefið út sykurlaust appelsín.⁸⁰ Árið 1967 varð enn breyting á húsnæðismálum fyrirtækisins en það ár tók

⁷⁵ „100 ár frá stofnun Ölgerðarinnar: Konunglegt ölgerðarhús í heila öld“, *Reykjavík* 8. júní 2013, bls. 8

⁷⁶ PLE „Öl bætir, öl kætir: Ölgerðin Egill Skallagrímsson hf. 75 ára“, *Morgunblaðið* blað B, 17. apríl 1988, bls. 11

⁷⁷ „Ölgerð í áttatíu ár“, *Alþýðublaðið* 30. mars 1993, bls. 3

⁷⁸ PLE „Öl bætir, öl kætir: Ölgerðin Egill Skallagrímsson hf. 75 ára“, *Morgunblaðið* blað B 17. apríl 1988, bls. 11

⁷⁹ „100 ár frá stofnun Ölgerðarinnar: Konunglegt ölgerðarhús í heila öld“, *Reykjavík* 8. júní 2013, bls. 8

⁸⁰ PLE „Öl bætir, öl kætir: Ölgerðin Egill Skallagrímsson hf. 75 ára“, *Morgunblaðið* blað B 17. apríl 1988, bls. 12

Ölgerðin Egill Skallagrímsson í notkun nýtt ölgerðarhús. Ölgerðarhús þetta var staðsett við Rauðarárstíg og eftir byggingu þess flutti stærsti hluti ölframleiðslunnar þangað. Hins vegar fluttist ekki öll verksmiðjan þangað heldur hélt ölsuðan áfram að vera á Njálsgötu en gerjunartankar voru á Rauðarárstígnum þar sem Ölgerðin Þór hafði áður verið til húsa auk átöppunar og var blöndunni síðan ekið á milli í tankbílum.

Þann 9. nóvember 1978 lést Tómas Tómasson, en þá var hann 90 ára gamall. Hann hafði verið forstjóri fyrirtækisins frá því að það tók fyrst til starfa í kjallara í Templarasundi þangað til það færðist yfir í Rauðarárstíg og þangað til hann lést. Eftir að hann lést tóku synir hans við rekstrinum, þeir Jóhannes og Tómas Agnar Tómassynir. Árið 1985 tekur Ölgerðin Egill Skallagrímsson til notkunar nýjan átöppunarsal, en salur þessi var staðsettur í Grjóthálsi þar sem Ölgerðin Egill Skallagrímsson er til húsa í dag. Frá 1988 – 1990 varð mikil breyting á gosdrykkjamarkaði á Íslandi en 1988 hófst sala á áldósum, þó svo að gosdrykkjagerðin Sanitas hafi verið fyrri til með sína sölu árið 1987 þá hóf Ölgerðin Egill Skallagrímsson einnig sölu á drykkjarföngum í áldósum árið 1988 og það sem meira er hóf ölgerðin að framleiða RC-Cola, en drykkurinn Spur-Cola sem fram að því hafði verið kóla-drykkur fyrirtækisins var hættur framleiðslu. RC-Cola var ætlað að vera ódýrara svar við Coca-Cola og Pepsi Cola en framleiðslan stóð ekki lengi því að árið 1992 keypti Ölgerðin Egill Skallagrímsson gosdrykkjahluta Sanitas sem þá hét Gosan hf. og hlaut þá fyrirtækið einkaleyfi fyrir framleiðslu á Pepsi Cola sem var annar stærsti kóla drykkurinn á íslenskum markaði, en þeir fengu líka Seven-Up sem og héldu áfram að framleiða ávaxta gosdrykkinn Mix.

Jóhannes og Tómas Agnar Tómassynir stjórnðu fyrirtækinu til ársins 2000, en Jóhannes starfaði sem forstjóri fyrirtækisins, frá því að Tómas faðir þeirra dó 1978 til ársins 2000 þegar fyrirtækið var selt.⁸¹

⁸¹ „100 ár frá stofnun Ölgerðarinnar: Konunglegt ölgerðarhús í heila öld“, *Reykjavík* 8. júní 2013, bls. 8 - 9

5. Verksmiðjan Vífilfell hf

Í þessum kafla er fjallað um verksmiðjuna Vífilfell en það er yngsta fyrirtækið sem fjallað er um í þessari ritgerð og er hún einn af tveimur risum á gosdrykkjamarkaðinum á Íslandi í dag, en hitt fyrirtækið er Ölgerðin Egill Skallagrímson. Í þessum kafla verður saga fyrirtækisins rekin til ársins 1990.

Árið var 1941 og seinni heimstyrjöldin hafði nú verið í gangi í 2 ár. Þriggja manna samninganefnd hélt frá Íslandi með skipi til Bandaríkjanna, nánar tiltekið til Washington, og var tilgangur þessarar samningarnefndar að semja um viðskipti ríkjanna. Skömmu áður, eða nokkru eftir að Bretland hernam Ísland 1940, höfðu Bandaríkin tekið að sér hvernd Íslands. Samningaviðræður drógust á langin og eftir að samningarmennirnir höfðu dvalið drjúga stund í Bandaríkjunum tók einn samningamannanna uppá því að skella sér í heimsókn til útflutningsdeildar Coca-Cola Company í Washington. Úr þessari heimsókn kom þessi sami maður út með umboð fyrir dryknum Coca Cola á Ísland og heimild til þess að reisa áfyllingarstöð fyrir drykin á Íslandi. Þessi maður hét Björn Ólafsson stórkaupmaður og útgerðarmaður.

Björn Ólafsson fæddist 1895 og stundaði hann einungis 3 ár í barnaskóla. Þrátt fyrir litla menntun náði hann langt bæði í einkarekstri sem og opinberu lífi. Ólafur hafði um margra áraskeið rekið fyrirtækið Þórður Sveinsson og Company hf., en það fyrirtæki stofnaði hann ásamt Þórði Sveinssyni árið 1916, en Björn varð fljótlega einkaeigandi af því fyrirtæki. Þegar Björn var einungis 27 ára gamall var hann kjörinn í Bæjarstjórn Reykjavíkur og sinnti hann því hlutverki frá 1922 til ársins 1928. Þó svo að hann sæti í bæjarstjórn á þessum tíma sinnti hann mörgum öðrum verkefnum á meðan eins og til dæmis kom hann að því að stofna Ferðafélag Íslands árið 1927. Árið 1939 var Björn skipaður í samninganefnd um viðskipti við Bretland og einungis tveimur árum síðar var hann skipaður í áðurnefnda samninganefnd til Bandaríkjanna 1941, en í þeirri samninganefnd sátu einnig með honum Vilhjálmur Þór og Ásgeir Ásgeirsson.

Þeir sem komu að stofnun verksmiðjunnar Vífilfells hf. var Björn Ólafsson, eiginkona hans Ásta Pétursdóttir, hálfbróðir Björns Guðmundur Elísson og svo Sigurður Jónsson endurskoðandi og Gunnlaugur Einarsson læknir. Einnig átti

hlutafélagið Björn Ólafsson stóran hluta í Vífilfelli en það hlutafélag stofnaði Björn ásamt konu sinni Ástu árið 1940. Því er oft haldið fram að Vilhálmur Þór, sem sat með Ólafi í áðurnefndri samninganefnd til Bandaríkjanna, hafi verið meðeigandi í Vífilfelli frá byrjun, en svo er ekki. Hins vegar var Örn Þór, lögfræðingur og sonur Vilhjálms, skráður fyrir litlum hlut í Vífilfelli árið 1946. Björn, eins og margir aðrir stofnendur drykkjarframleiðslufyrirtækja, var þúsund þjalasmiður. Hann var lengi Stjórnarformaður *Vísis* og sat í fjölda mörgum stjórnnum eins og stjórn Félags íslenskra stórkaupmanna, Verslunarráði Íslands, Skeljung, Flugfélags Íslands og stjórn Almenna Byggingafélagsins.⁸² Björn Ólafsson er líka þekktur fyrir ráðherra störf sín en í lok árs 1942 var Björn skipaður í fjár- og viðskipta ráðherra í utanþingstjórn af þáverandi ríkisstjóra, Sveini Björnssyni. Árið 1948 var hann svo kjörinn alþingismaður Reykvíkinga og gegndi hann því starfi næstu tólf þingin. Aftur var Björn skipaður sem fjár- og viðskiptaráðherra árið 1949 og sat hann í því sæti til vorsins 1950 þegar hann var skipaður mennta- og viðskiptaráðherra og sinnti hann því starfi einungis framá haust. Árið 1957 var Björn svo skipaður í bankaráð Útvegsbankans en því starfi gegndi hann í ellefu ár og seinustu fjögur árin sat hann í bankaráði sem formaður.⁸³ Árið 1960 var einn af sonum Björns gerður að aðstoðarframkvæmdarstjóra og var það hann Pétur Björnsson, en hafði hann hlotið starfsþjálfun hjá Coca-Cola Company. Björn var hins vegar forstjóri fyrirtækisins þangað til hann lést árið 1975, en þá tók Pétur við sem framkvæmdastjóri við hlið mágs síns, Kristján G. Kjaranssonar, en hann var eiginmaður lðunnar Björnsdóttur.⁸⁴

Verksmiðjan Vífilfell hf. var (og er) einkaframleiðandi Coca-Cola á Íslandi en verksmiðja þessi tók til starfa í júní árið 1942. Coca-Cola drykkurinn þekkir eflaust hvert mannsbarn en þetta er eitt þekktasta vörumerki í heiminum. Maður nokkur að nafni J. S. Pemperton fann upp þennan gosdrykk í Atlanta í Bandaríkjunum árið 1886.⁸⁵ Þegar fyrirtækið Vífilfell var stofnað 27. janúar 1942 fékk verksmiðjan litla og notaða vélasamstæðu til átöppunar á drykknum. Vélasamstæða þessi var samskonar þeirri sem fylgdi víglínu Bandaríkjahers víða um heiminn og annaðist kók-þorsta

⁸² Friðrik Þór Guðmundsson „Amerískur draumurinn á Íslandi“, bls. 28 - 29

⁸³ Friðrik Þór Guðmundsson „Amerískur draumurinn á Íslandi“, bls. 30

⁸⁴ Friðrik Þór Guðmundsson „Amerískur draumurinn á Íslandi“, bls. 29

⁸⁵ „Verksmiðjan Vífilfell 25 ára“, *Morgunblaðið* 29. júní 1967, bls. 3

hermannanna.⁸⁶ Árið 1942, þegar Coca-Cola var fyrst framleitt, aðstoðuðu Bandaríkjamenn mikið til við að koma verksmiðjunni á laggirnar. Þeir fóru hins vegar fram á einn greiða á móti og var hann sá að bandarískir hermenn myndu ganga fyrir um kaup á kókinu.⁸⁷ Roosevelt, sem var þáverandi forseti Bandaríkjanna, sagði að bandarískir hermenn einfallega yrðu að fá kók, og því var mikilvægt að fá Coca-Cola verksmiðju til Íslands og annaðist verksmiðjan þarfir þeirra bandarísku hermanna sem tóku við af breska herliðinu sem hingað kom 1940. Þegar framleiðslan var að byrja voru afköstin ekki gríðarlega mikil og mætti Vífilfell- mikilli samkeppni strax frá byrjun. Pepsi Cola kom á markað á Íslandi einungis einu ári eftir komu Coca-Cola og síðar bættist Spur-Cola við kóladykkina sem á þessum tíma tröllriðu gosdrykkjamarcaðinum á Íslandi.⁸⁸ Þegar framleiðslan hófst gat verksmiðjan aðeins framleitt um 12.000 flöskur í dagvinnu, en árið 1967 gat verksmiðjan orðið framleidd um 60.000 flöskur á dag.⁸⁹ Árið 1949 höfðu verið keyptar nýjar vélar sem afköstuðu tvöfalt meira en þær vélar sem höfðu komið í verksmiðjuna þegar hún var fyrst stofnuð. Þær vélar sem komu 1949 dugðu í tólf ár og voru þá keyptar nýjar vélar 1961. Þær vélar gátu framleitt um 120 flöskur á mínútu.⁹⁰ Þegar það kemur að gosdrykkjaframleiðslu, og flest allri framleiðslu sem snertir mat og drykk, skiptir hreinlæti afar miklu máli og frá því að verksmiðjan var stofnuð var hún svo í stakk búin að mannshöndin snerti ekki flöskurnar frá því þær voru settar í þvottavélina og þangað til þær komu úr átöppunarvélinni og þeim er raðað í kassa.⁹¹

Árið 1946 opnaði Coca-Cola Company nýjar bækestöðvar, þær fyrstu í Evrópu, og opnuðu þær í Brussel. Sú bækestöð var tengiliður Vífilfells.⁹² Efnid sem Vífilfell þurfti til að framleiða Coca-Cola kom frá Brussel þar sem framleiðsla efnisins fór fram en sjálft sýrópið sem kókið var hins vegar lagað uppúr var búið til á Íslandi.⁹³ Það er hins vegar þannig að mikil leynd hvílir yfir efnasamsetningu Coca-Cola og er því haldið fram að einungis 2 menn viti hver uppskriftin af gosdrykknum er, en með

⁸⁶ „Coca-Cola í hálföld“, *Alþýðublaðið* 4. september 1992, bls. 7

⁸⁷ „Coca-Cola: 66 þús. flöskur daglega á Íslandi“, bls. 82

⁸⁸ „Coca-Cola í hálföld“, *Alþýðublaðið* 4. september 1992, bls. 7

⁸⁹ „Verksmiðjan Vífilfell 25 ára“, *Morgunblaðið* 29. júní 1967, bls. 3

⁹⁰ „Nær 150 milj. flöskur af Coca-Cola í aldarfjórðung“, *Þjóðviljinn* 1. júlí 1967, bls. 2

⁹¹ „Verksmiðjan Vífilfell 25 ára“, *Morgunblaðið* 29. júní 1967, bls. 3

⁹² „Coca-Cola í hálföld“, *Alþýðublaðið* 4. september 1992, bls. 7

⁹³ „Coca-Cola: 66 þús. flöskur daglega á Íslandi“, bls. 82

útbreiðsludrykkjarins og þar sem drykkurinn er ekki nákvæmlega eins í öllum löndum, svo maður tali nú ekki um tilraunir fyrirtækisins til að framleiða til dæmis sykurlaust kók með stevíu (gervisykur) og svo framvegis, þá er líklegt að mun fleiri viti í dag hver uppskriftin af drykknnum er, hins vegar er ekki vitað hversu margir vita hana og er það færri en jafnan gerist með uppskriftir gosdrykkja.⁹⁴

Fyrstu eiginlegu kaflaskil fyrirtækisins áttu sér stað árið 1960, en það var þegar ákveðið var að selja kókið í öðrum umbúðum en hinni upprunalegu, en sú flaska var fundin upp árið 1915 af fyrirtæki sem hét Root Glass Company og varð flaskan að einkennandi vörumerki fyrir Coca Cola company. Það reyndist skipta sköpum fyrir framleiðslu fyrirtækisins því gosdrykkja landsmanna nær tvöfaldaðist næstu fimm árin og var hlutur Vífilfells þar langmestur.⁹⁵ Árið 1967 var hvergi í heiminum drukkið meira af kóki en á Íslandi, miðað við höfðatölu að sjálfsögðu.⁹⁶ Árið 1968 urðu önnur kaflaskil í fyrirtækinu þegar það kynnti fyrir Íslendingum nýjung, en það var sykurlausi gosdrykkurinn Fresca og fram að þessu hafði Vífilfell aðeins framleitt Coca-Cola.⁹⁷ Hins vegar framleiddi Vífilfell einnig fleiri tegundir drykkja fyrir kælitanka með krana, eða gosdælur, sem þeir seldu, en úr þeim mátti fá fleiri en eina tegund drykkjar. Þessir tankar voru hins vegar aðallega notaðir á matsölustöðum, veitingastöðum og einstaka verslunum og voru ekki í boði til heimilisnota.⁹⁸ Árið 1974 fluttist verksmiðjan í ný húskynni að Stuðlahálsi en fram að því hafði verksmiðjan verið staðsett við Hofsvallagötu, en hún fluttist ekki alfarið að Stuðlahálsi 1974 því að skrifstofurnar héldu áfram að vera í húsnæðinu við Hofsvallagötu.⁹⁹ Árið 1989 keypti Vífilfell húsnæði af Álafossi hf. á Akureyri. Þarna var meiningin að vera með sölu- og dreifingarstöð fyrir vörur Vífilfells en til þessa tíma hafði hlutafélagið Dreki verið umboðsaðili verksmiðjunnar á Akureyri. Þetta nýja sölu- og dreifingar fyrirtæki var liður í endurskipulagningu á sölu- og dreifingarkerfi Vífilfells um allt land og miðaði skipulagið að því að bæta þjónustuna við neytendur sem og að ná hagkvæmari dreifingu um land allt en dreifingarstöðin á Akureyri átti

⁹⁴ „Verksmiðjan Vífilfell 25 ára“, *Alþýðublaðið* 1. júlí 1967, bls. 14

⁹⁵ Friðrik Þór Guðmundsson „Amerískur draumurinn á Íslandi“, bls. 29

⁹⁶ „Verksmiðjan Vífilfell 25 ára“, *Alþýðublaðið* 1. júlí 1967, bls. 14

⁹⁷ *Vísir*, 5. desember 1968, bls. 6

⁹⁸ „Coca-Cola: 66 þús. flöskur daglega á Íslandi“, bls. 83

⁹⁹ „Coca-Cola í hálföld“, *Alþýðublaðið* 4. september 1992, bls. 7

að þjóna öllu Eyjafjarðarsvæðinu. Með þessu endurskipulagi færðist flutningur vara frá Vífilfelli frá landi og meira útá sjó og með því varð flutningurinn mun ódýrari og átti það hjálpa til með að geta boðið uppá svipað verð á vörum um land allt.¹⁰⁰ Þessi nýja sölu- og dreifingarstöð opnaði þann 6. júlí 1989.¹⁰¹

Það er óhætt að segja að Vífilfell hafi verið umdeilt fyrirtæki í gegnum tíðina, einkum vegna þess að stofnandi fyrirtækisins var ráðherra og var því t.d. einu sinni haldið fram að verksmiðjan hefði á ólöglegan máta hagnýtt sér erlendan gjaldeyri sem fengist hefði við sölu Coca-Cola á Keflavíkurflugvelli. Í sömu grein var því haldið fram að Björn, sem þá var menntamálaráðherra, hefði mistnotað stöðu sína með því að láta verksmiðjuna kaupa nýjar vélar skömmu áður en bandaríska varnarliðið kom aftur til Íslands 1951. Fyrirtækið sendi frá sér síðar stutta tilkynningu þar sem fyrirtækið útskýrði gang mála og sýndu fram á að ekkert var til í þessum staðhæfingum.¹⁰²

¹⁰⁰ SS „Dreifingarfyrirtæki stofnað á Akureyri“ *Dagur* 3. júní 1989, bls. 4

¹⁰¹ *Dagur*, 6. júlí 1989, bls. 5

¹⁰² „Ósannindi þjóðviljans um menntamálaráðherra hnekk.“ *Morgunblaðið*, 25. júlí 1951, bls. 2

6. Vörutegundir: framleiðsla og innflutningur

Í þessum kafla er fjallað innfluttar vörur af öli og gosdrykkjum en tímaritið *Hagtíðindi* var ekki gefið út fyrst fyrr en árið 1916 og því er ekki fjallað um innflutning fyrir þann tíma í þessari ritgerð. Þessi kafla skiptist í þrjá undirkafla en fyrsti kaflinn fjallar um einstakar vörur frá þeim fyrirtækjum sem nú hefur verið fjallað um. Annar kaflinn fjallar um innflutning á þessum drykkjarvörum til Íslands allt til ársins 1928. Hins vegar kemur fram í *Hagtíðindum* frá árinu 1916 að meðaltal af innfluttu óáfengu og áfengu öli frá árunum 1906 – 1910 hafi verið um 352.000 lítrar. Að lokum verður fjallað um innlenda framleiðslu á öli og gosdrykkjum.

6.1 Vörutegundir

Það er ekki sérstaklega mikið til af auglýsingum frá 1905 – 1930 frá Sanitas sem segir til um hvaða vörur þeir voru með. Það kemur fram í auglýsingu frá árinu 1905 sem birtist í dagblaðinu *Reykjavík* að þeir séu með sítrón gosdrykk, Sóðavatn og fleiri tegundir.¹⁰³ Hins vegar komu þeir með á markað árið 1914 líkingu á kampavíni sem var í hnotskurn gosdrykkur með kampavínsbragði.¹⁰⁴ Árið 1927 var Sanitas allavega komin með fleiri tegundir gosdrykkja eins og t.d. kóladykk, hindberja- og jarðaberjagos og svo framvegis.¹⁰⁵ Árið 1937 byrjaði verksmiðjan einnig með appelsínulímonaði.¹⁰⁶ Hins vegar þegar Sanitas sameinaðist Sana bættist heldur betur við úrvalið. Eins og áður hefur verið nefnt í þessari ritgerð fékk hlutafélagið fyrsta einkaleyfið á framleiðslu Pepsi Cola í Evrópu. Þeir fóru einnig að framleiða Thule árið 1966 og komu með Löwenbrau á markað þegar bjórbanninu lauk. Hins vegar hafa einhverjir nýir gosdrykkir verið teknir með inn í fyrirtækið Sanitas þegar gosdrykkjaverksmiðjurnar Hekla og Mímir voru teknar inn í hana. Hekla framleiddi t.d. gosdrykk sem hét Póló¹⁰⁷ og Mímir var með, fyrir utan þáverandi "hefðbundnu" gosdrykki eins og hindberjagos, jarðaberjagos, sítrónugos, appelsínugos, þá voru þeir með svo kallað kóla-límonaði og engiferöl.¹⁰⁸ Einu drykkirnir sem lifa enn í dag frá framleiðslu dögum hlutafélagsins Sanitas er ávaxta-gosdrykkurinn Mix, en hann er nú

¹⁰³ „Verksmiðjan Sanitas“, bls. 219

¹⁰⁴ *Vísir*, 8. nóvember 1914, bls. 1

¹⁰⁵ *Morgunblaðið* 20. desember 1924, bls. 1

¹⁰⁶ *Alþýðublaðið* 8. september 1937, bls. 4

¹⁰⁷ *Vísir* 18. desember 1927, bls. 3

¹⁰⁸ *Morgunblaðið* 17. desember 1919

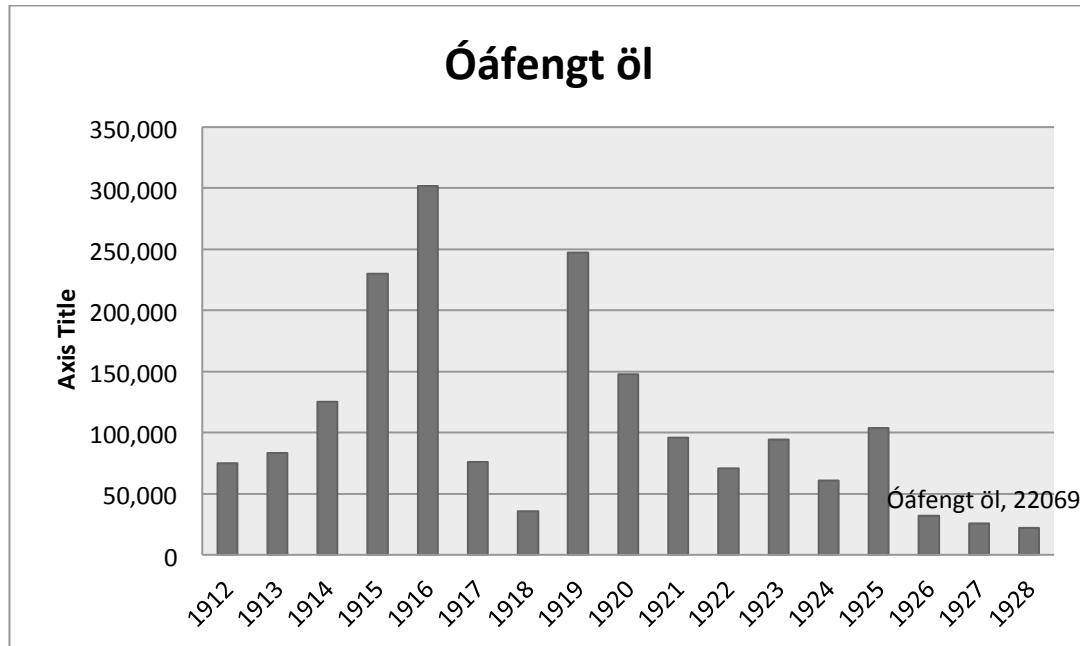
framleiddur af Ölgerðinni Egill Skallagrímssyni. Það fyrirtæki fór af stað með Malt-extrakt framleiðslu og bætti síðar við sig Egils Pilsner. Þeir fengu einkaleyfi á framleiðslu á gosdrykkjum eins og t.d. Canada Dry, Spur-Cola og Sinalco. Þegar kóladykkja æðið gekk yfir var Spur-Cola framlag fyrirtækisins gegn drykkjum eins og Coca-Cola og Pepsi. Hins vegar var Ölgerðin fyrsta fyrirtækið til þess að brugga bjór til setuliðsins sem hér var staðsett um og eftir heimsstyrjöldina síðari og hét sá bjór Polar Beer. Seinna, þegar bjórbanninu lauk, kom Ölgerðin Egill Skallagrímsson með Egils Gull á markað og hafa þeir ekkert hætt framleiðslu á nýjum bjórum síðan. Hins vegar, eins og áður hefur verið rakið, var líklegast stærsta framlag fyrirtækisins til gosdrykkjamarkaðarins gosdrykkurinn Egils Applesín. Vífilfell kom strax sterkt inn með sína vöru þegar fyrirtækið hóf fyrst störf árið 1942 en það var drykkurinn Coca-Cola og var það eini drykkurinn sem fyrirtækið framleiddi til ársins 1968 þegar þeir settu sykurlausa gosdrykkinn Fresca á markað. Árið 1976 kom Vífilfell með enn nýjan drykk og var það appelsínugosið Fanta, en það Fanta er ekki það sama og við þekkjum í dag því að uppskriftinni hefur verið stokkað upp nokkrum sinnum.¹⁰⁹ Árið 1982 kynnti Vífilfell tvo nýja gosdrykki fyrir landsmönnum en voru það gosdrykkirnir Tab (Thin and Beautiful) og Sprite.¹¹⁰ Árið 1985 hóf Vífilfell framleiðslu á Diet Coke og árið 1987 framleiddu þeir Diet Sprite. Þetta hefur verið til að svara breyttum neysluvenjum Íslendinga en á þessum tíma fór sykurlaust gos að verða æ vinsælla á íslenskum gosdrykkjamarkaði.¹¹¹

¹⁰⁹ Nýtt Fanta" *Alþýðublaðið* 21. júlí 1988, bls. 6

¹¹⁰ „Athugasemd frá Sanitas", *Dagblaðið Vísir*, 13. desember 1982, bls. 21

¹¹¹ „Vífílfell með nýtt Diet-Sprite", *Alþýðublaðið* 17. september 1987, bls. 3

6.2 Innfluttar tollvörur frá 1912 – 1929

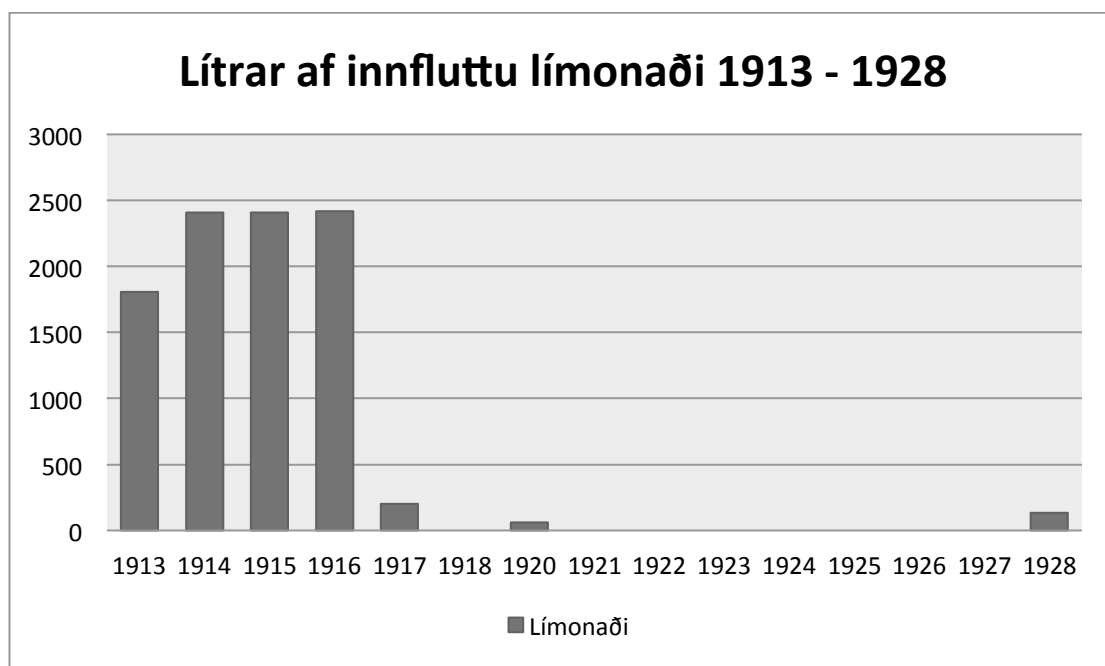
Tafla 1: Lítrar af innfluttu óáfengu öli 1912 - 1928

Árið 1912 er aðeins sýndur innflutningur á óáfengu öli¹¹². Hins vegar er byrjað að sýna innflutning á vörum eins og óáfengu öli, límonaði og sóðavatni frá árinu 1913 en þá var Ölgerð Egill Skallagrímssonar stofnuð. Eins og oft vill verða með sögu á Íslandi, sem og sögu annarra landa, hafa umsvif Ölgerðarinnar verið að einhverju leiti ýktar, vegna þess að ekki er rétt að Ölgerðin Egill Skallagrímsson hafi útrýmt erlendri samkeppni á einu bretti. Eins og sést á töflunni þá fóru innflutningurinn á óáfengu öli ört vaxandi frá stofnunar ári Ölgerðarinnar og til ársins 1916, en þá var flutt inn um það bil 301.600 lítra af öli, en einungis var flutt inn u.þ.b. 83.200 lítra árið 1913. Vissulega byrjaði sala Ölgerðarinnar ekki fyrr en 17. apríl það ár, en ef maður horfir framhjá því og miðar við innfluttning á óáfengu öli árið 1914 þegar fluttir voru inn um það bil 125.300 lítra af óáfengu öli þá er mismunurinn samt 176.300 lítrar.¹¹³ Hins vegar hrapar innfluttningur af óáfengu öli árið 1917 niður í 76.000 lítra. Það ber samt sem áður að hafa í huga að hér er ekki gerður neinn greinarmunur á óáfengu öli, en Ölgerðin framleiddi ekki annað en hvítöl og malt til ársins 1916 þó það hafi eitthvað framleitt af óáfengum pilsner árið 1916, en þetta myndi allt falla undir

¹¹² „Innfluttar tollvörur 1915“, bls. 17

¹¹³ „Inn- og útfluttar tollvörur 1914“, bls. 2

óáfengt malt. Óáfenga ölið sem hingað var flutt inn var mun breiðari vörflokkur heldur en malt og hvítöl, en mikið af óáfengum pilsner eins og Lys Pilsner og Malt Skattefri var flutt inn til landsins. Líklegast hefur fyrri heimstyrjöldin (1914 – 1918) haft áhrif á innflutning á vörum til landsins og eins og sést árið 1918 þá féll innflutningurinn um rúmlega 40.000 lítra, en sama má sjá með innflutning af sóðavatni og límonaði til landsins.¹¹⁴ Árið 1924 er lokið við gerð gerkjallara í Njálsgötu og Edward Meister, þýski bruggarinn, fenginn til starfa hjá Ölgerðinni og þó svo að innflutningur á óáfengu öli hafi farið dvínandi frá árinu 1919 (með einstökum toppum 1923 og 1925) þá fer hann snarminnkandi 1926. Enn fremur segir í *Hagtíðindum* frá árinu 1927 að sennilega sé það innlenda ölgerðin sem dregið hefur úr innflutningi síðastliðið ár, en þá er sennilegast að verið er að tala um Ölgerðina Egill Skallagrímsson.¹¹⁵

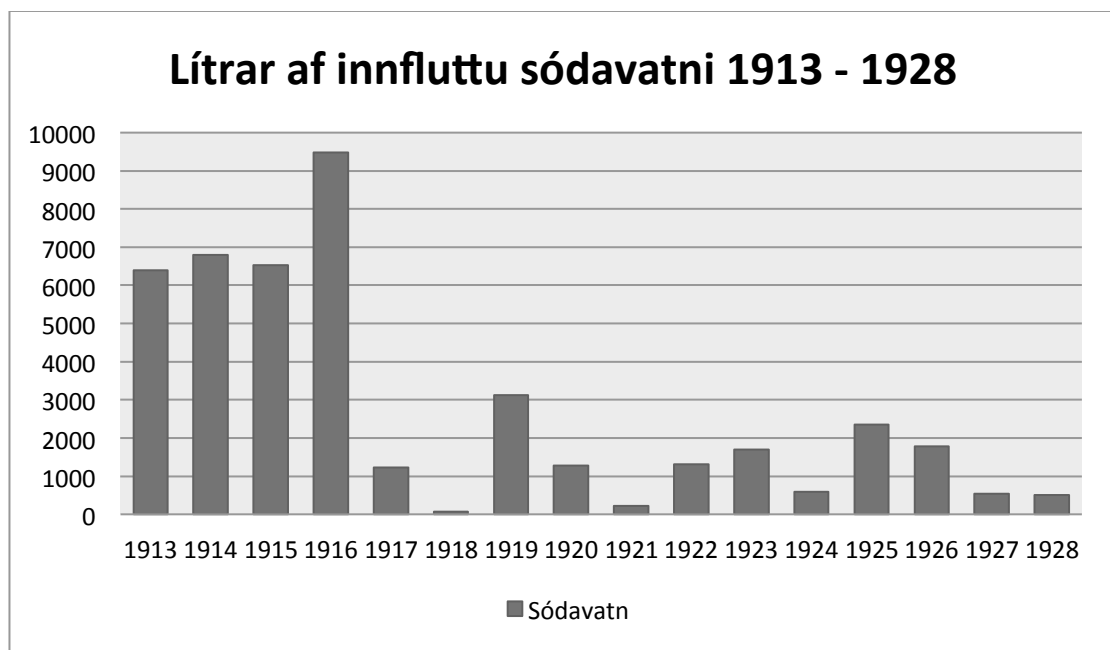
Tafla 2: Lítrar af innfluttu límonaði 1913 – 1928

Taflan sýnir innflutning á lítrum af límonaði frá árinu 1913 til 1928. Gosdrykkjaverksmiðjan Sanitas var lengi vel eina 'stóra' gosdrykkjaverksmiðjan fram til ársins 1930 þegar Ölgerðin Þór kom á markaðinn sem og að það sama ár keypti

¹¹⁴ „Innfluttar tollvörur árið 1918“, bls. 14

¹¹⁵ „Innfluttar tollvörur árið 1926“, bls. 49

Ölgerðin Egill Skallagrímsson gosdrykkjaverksmiðjuna Siríus. Á þessu tímabili sem taflan sínir voru, fyrir utan Sanitas, nokkrar smærri gosdrykkjaverksmiðjur til eins og Hekla og Mímir og einhverjar á landsbyggðinni eins og Efnagerð Akureyrar o.s.fv. Flestar gosdrykkjarverksmiðjur sem voru starfandi á þessum tíma framleiddu einhverskonar límonaði og var fjöldinn allur af bragðtegundum í boði. Innflutningur á límonaði hefur aldrei verið í neinu gríðarlegu magni en hann jókst frá rúmlega 1800 lítrum árið 1913 yfir 2400 lítra árið 1914 og mun það hafa verið mesta aukning á innflutningi á límonaði til Íslands á þessu tímabili.¹¹⁶ Eftir þessa aukningu hélst innflutningurinn nokkuð jafn en árið 1917 tekur innflutningurinn mikla dýfu en árið 1917 eru einungis fluttir inn 200 lítrar af límonaði.¹¹⁷ Árið 1918 er ekkert flutt inn af límonaði til landsins en líklegast hefur það verið vegna fyrri heimstyrjaldarinnar og svo virðist vera að innflutningur á límonaði hafi aldrei náð sér á strik aftur.¹¹⁸ Árið 1921 er innflutningur á límonaði með öllu horfin fyrir utan fáeina lítra sem eru fluttir inn árið 1928 en þeir voru einungis um 130.¹¹⁹

Tafla 3: Lítrar af innfluttu sóðavatni 1914 - 1928

¹¹⁶ „Innfluttar tollvörur 1915“, bls. 17

¹¹⁷ „Innfluttar tollvörur árið 1917“, bls. 13 - 14

¹¹⁸ „Innfluttar tollvörur árið 1918“, bls. 14

¹¹⁹ „Innfluttar tollvörur árið 1928“, bls. 38

Innflutningur á sódavatni hefur verið svolítið sveiflukenndur frá ári til árs en hann hélst nokkuð svipuður frá árinu 1913 til 1915.¹²⁰ Árið 1916 eykst innflutningurinn þó frá því árinu áður en þá fór hann úr 6500 lítrum uppí 9400 lítra.¹²¹ Hins vegar eftir árið 1916 verður innflutningurinn mjög lítill og árið 1918, lokaár fyrri heimstyrjaldarinnar, er minnst flutt inn af sódavatni.¹²² er mest innflutt af sódavatni eftir það árið 1919 þegar fluttir eru inn 3100 lítrar.¹²³ Einungis voru fluttir inn um 730 lítrar árið 1929 en eftir það eru ekki til fleiri tölur um innflutninga ákveðinna vara í lítratali, einungis er talað um drykkjavörur.¹²⁴ Enn fremur segir í *Hagtíðindum* frá árinu 1929 að innflutningur sér hverfandi lítill af bæði sódavatni og límonaði vegna innlendu framleiðslunnar og er eflaust verið að tala um gosdrykkjagerðina Sanitas.¹²⁵

Til gamans má geta að aðeins einu sinni í þeim *Hagtíðindum* sem voru til skoðunar fyrir þessa ritgerð var tekið fram útflutning þess konar vöru sem í þessari ritgerð er til umfjöllunar og var það árið 1929, en þá voru fluttir út 1205 lítrar af sódavatni.¹²⁶

¹²⁰ „Innfluttar tollvörur 1915“, bls. 17

¹²¹ „Innfluttar tollvörur árið 1916“, bls. 17 - 18

¹²² „Innfluttar tollvörur árið 1918“, bls. 14

¹²³ „Innfluttar tollvörur árið 1919“, bls. 25 - 26

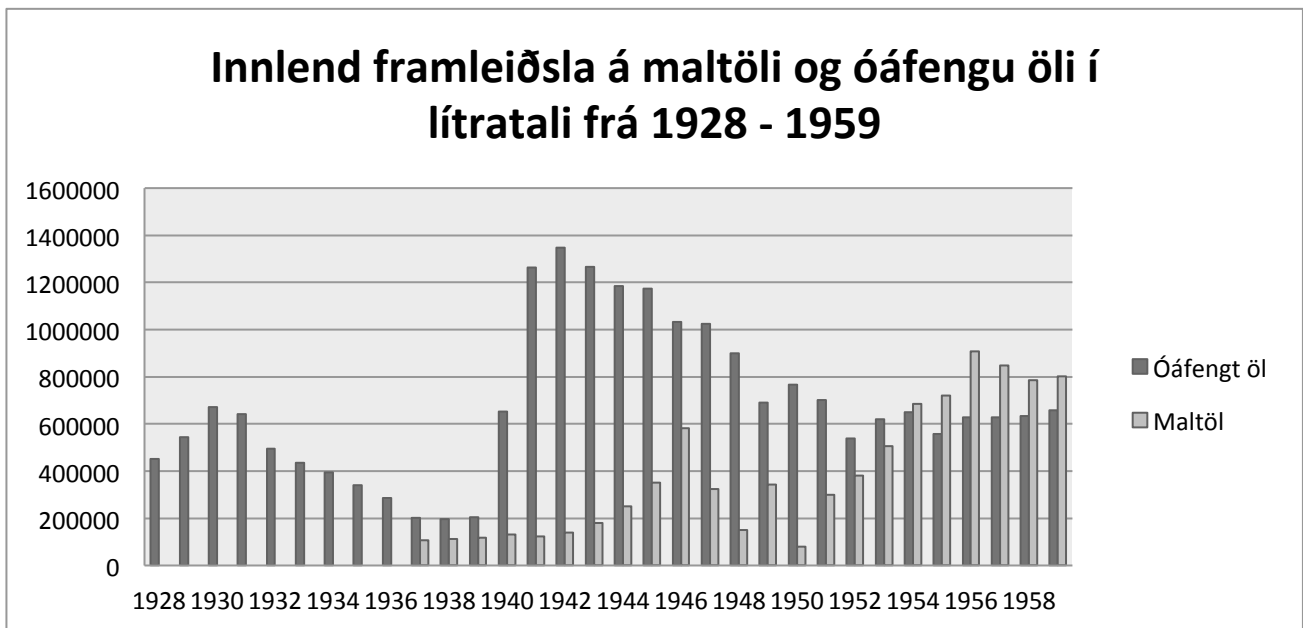
¹²⁴ „Innfluttar tollvörur árið 1929“, bls. 38

¹²⁵ „Innfluttar tollvörur árið 1928“, bls. 38

¹²⁶ „Útflutningur íslenskra afurða í desember 1929 og alt árið 1929“, bls. 4

6.3 Innlend iðnaðarvöruframleiðsla frá 1928 til 1990

Með lögum nr. 50 31. maí 1927 var lagður skattur á tilbúning innanlands á þeim vörutegundum sem toll ber að greiða af samkvæmt tollögum við innflutning og tóku lögin gildi 1. júlí 1927.¹²⁷

Tafla 4: Innlend framleiðsla á maltöli og óáfengu öli í lítratali frá 1928 – 1959

Árið 1930 er Ölgerðin Þór stofnuð og framleiddi hún nokkrar tegundir léttöls og gosdrykki. Eins og sjá má þá var mest framleiðsla á óáfengu öli árið 1930 en þá voru framleiddir um það bil 672.200 lítrar af óáfengu öli. Það er ekkert ólíklegt að framleiðslan hafi aukist þá með tilkomu þessarar nýju ölgerðar og var framleiðsla óáfengs öl ekki mikið minni árið 1931 en þá var hún um 642.400 lítrar. Mikil samkeppni myndaðist milli Ölgerðar Egils Skallagrímssonar og Ölgerð Þórs en hafði Ölgerðin Egill Skallagrímsson betur í samkeppninni og eins og áður hefur verið nefnt sameinuðust ölgerðirnar tvær árið 1932. Eins og sjá má á töflunni þá minnkaði töluvert framleiðslan árið 1932 en þá voru um 494.400 lítrar af óáfengu öli framleiddir. Líklega hefur sameining ölgerðanna tveggja eitthvað haft um það að segja.¹²⁸ Eftir stökk framleiðslunnar árið 1930 fór þó framleiðslan minnkandi fram til

¹²⁷ „Innlend tollvöruframleiðsla árin 1928 og 1929“, bls. 52

¹²⁸ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1929 – 1933“, bls. 39

ársins 1938 en þá voru um 196.200 lítrar af óáfengu öli framleiddir.¹²⁹ Ekki var gerður sérstakur greinarmunur á maltöli fyrr en árið 1937.¹³⁰ Árið 1939 jókst framleiðslan örlítið en þá var hún um 205.000 lítrar. Ætli Íslendingar hafi orðið örlítið ölkærari þegar seinni heimstyrjöldin hófst árið 1939? Það er aldrei að vita.¹³¹ Árið 1940 kemur tilkynning í *Hagtíðindum* sem segir að fram til ársins 1940 hafi ekki verið miðað við framleiðslu hvers árs heldur miðað við þá framleiðslu sem seld var á árinu. Frá og með 1940 var öll framleiðsla ársins talin með.¹³² Árið 1940 er Ísland hernumið af Bretlandi og strax það ár sér maður mikla aukningu á framleiðslu á óáfengu öli öðru en maltöli, en framleiðslan á því var nokkuð svipuð frá 1940 til 1941, ef eitthvað er þá dvínaði hún örlítið og hefur hún mögulega fengið að víkja aðeins fyrir vaxandi framleiðslu á öðru óáfengu öli. Hins vegar dvaldi breska setuliðið ekki lengi á Íslandi og seinna árið 1941 tók bandaríska setuliðið við. Árið 1941 voru framleiddir rúmlega 1.262.400 lítrar af óáfengu öli og var það í fyrsta sinn í sögu framleiðslu á óáfengu öli á Íslandi sem framleitt var eitthvað nálægt milljón lítrum, enda hafði aldrei verið markaður fyrir því fyrr en nú með komu breska og bandaríska herliðsins.¹³³ Árið 1942 eru framleiddir rúmlega 1.347.485 lítrar af óáfengu öli en eftir það fer framleiðsla þess minnkandi.¹³⁴ Þó svo að framleiðsla maltölsins hafi mögulega fengið að sitja á hakanum vegna aukinnar eftirspurnar af öðru óáfengu öli þá eykst framleiðsla þess töluvert árið 1946 en það er ári eftir að seinni heimstyrjöldinni lauk. Það er mögulegt að ári eftir heimstyrjöldina síðar og eftir 'ástandið', það var þegar íslenskir kvenmenn voru orðaðar mjög við erlenda karlmenn í setuliðinu sem hér var, að Íslendingar hafi kallað eftir einhverju 'ekta íslensku' í eftirmála heimstyrjaldarinnar og 'ástandsins', enda þótti vera setuliðsins ganga mjög á íslenska menningu.¹³⁵ Hins vegar var framleiðsla maltölsins nokkuð sveiflukennd á árunum eftir 1946 þannig það er ekki víst að þessi aukning í framleiðslu hafi ekki verið neitt annað en tilviljun. Framleiðsla á öðru óáfengu öli en maltöli hélt nokkuð sínu striki frá því áratugnum áður nema árið 1952 tók hún dýfu niður á við en það er árið eftir að bandaríska varnarliðið snýr

¹²⁹ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1938“, bls. 79

¹³⁰ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1937“, bls. 47

¹³¹ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1939“, bls. 22

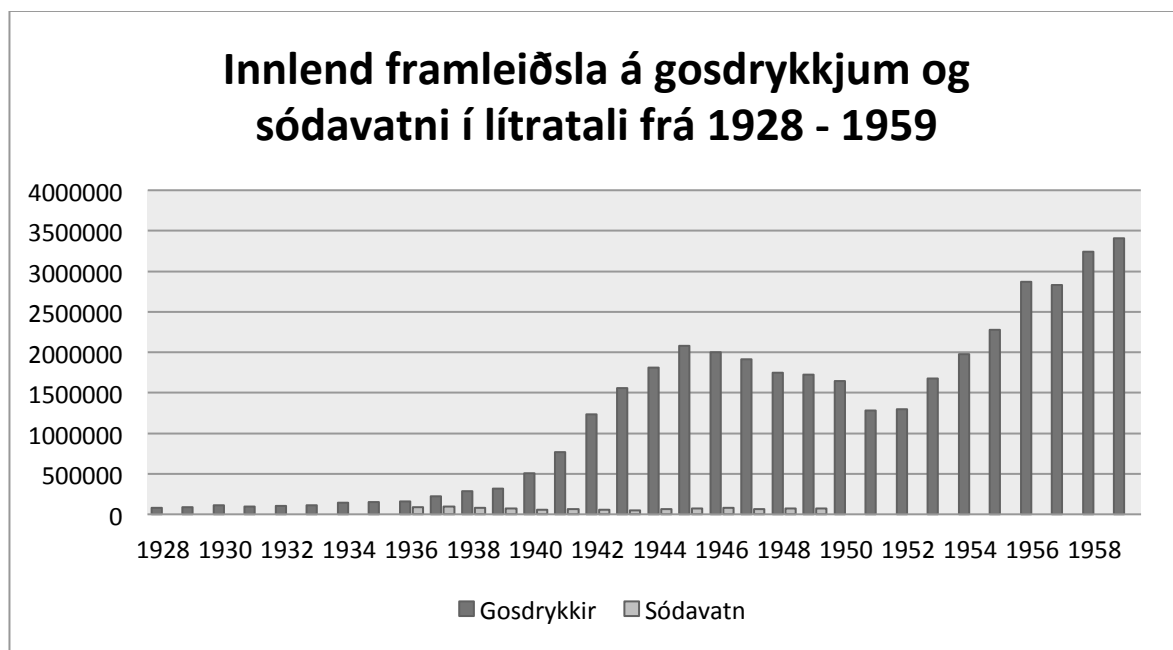
¹³² „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1940“, bls. 62

¹³³ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1941“, bls. 86

¹³⁴ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1942“, bls. 82

¹³⁵ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1946“, bls. 66

til Íslands eftir samningagerð við NATO. Árið 1951 er framleitt rúmlega 700.200¹³⁶ lítra af öðru óáfengu öli en maltöli en árið 1952 er framleiðslan ekki nema 537.600¹³⁷ lítrar en þá hafði hún ekki verið svo lítil í langan tíma en það var minnsta framleiðslan á óáfengu öli öðru en maltöli síðan seinni heimstyrjöldin byrjaði árið 1939 en þá var framleiðslan ekki nema rétt rúmlega 205.000 lítrar.¹³⁸ Framleiðslan á maltöli tók hins vegar stórt stökk frá árinu 1950 til lok árs 1951 en hún einungis var framleitt rúmlega 79.700¹³⁹ lítra af maltöli en 1951 voru framleiddir rúmlega 299.100 lítrar af maltöli en á einu ári fjölgaði lítrunum á maltöli um 219.400 lítra.¹⁴⁰ Mesta framleiðsla á maltöli á þessum áratug var árið 1956 en það er einmitt ári eftir að Egils Appelsín kemur á markað. Því hefur lengi verið haldið fram að Egils Appelsín hafi verið notað til að drýgja maltölið en miðað við framleiðslutölur maltsins eftir uppfinningu Egils Appelsíns þá hefur þess ekki verið þörf nema kannski vegnapeningaleysis á heimilum. Það er ekkert ólíklegt að Ölgerðin Egill Skallagrímsson hafi aukið framleiðslu sína á maltöli árið 1956 vegna tilkomu Egils Appelsíns.¹⁴¹

Tafla 5: Innlend framleiðsla á gosdrykkjum og sóðavatni í lítratali frá 1928 - 1959

¹³⁶ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1951“, bls. 58

¹³⁷ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1952“, bls. 74

¹³⁸ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1939“, bls. 22

¹³⁹ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1950“, bls. 70

¹⁴⁰ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1951“, bls. 58

¹⁴¹ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1956“, bls. 78

Árið 1927 hafði Sanitas keypt gosdrykkjaverksmiðjuna Heklu en ekki eru til tölur um framleiðslu frá þeim tíma, hins vegar keypti Sanitas einnig gosdrykkjaverksmiðjuna Mími árið 1932 og getur maður séð örlitla aukningu á framleiðslu gosdrykkja frá 1933 til 1934, en þó ekki það mikla til þess að segja að kaup þessi hafi haft teljandi áhrif á framleiðslu gosdrykkja á því ári.¹⁴² Hins vegar er töluvert meiri aukning árið 1934 þegar framleiðslan fer úr um það bil 111.700 lítrum í 141.200 lítra.¹⁴³ Allt til ársins 1936 hafði ekki verið gerður greinarmunur á framleiðslu gosdrykkja og sódatvats en það ár var byrjað að gera það.¹⁴⁴ Enn stærra stökk á sér stað árið 1937 en árið áður hafði verið stofnuð gosdrykkjaverksmiðja á Siglufirði sem síðar átti eftir að verða þekkt sem gosdrykkjaverksmiðjan Sana hf.¹⁴⁵ Eflaust hefur stofnun þessarar gosdrykkjaverksmiðja haft áhrif á framleiðslumagn gosdrykkja en þó hélt framleiðslumagn sódatvats sínu stigi og tók ekki mikil stökk frá því að byrjað var að skrá niður framleiðslu þess 1936 og til ársins 1939, en þó var framleiðsla þess minnst árið 1939, en þá var hún 68.800 lítrar.¹⁴⁶ Framleiðslan var lang mest á sódatvati árið 1937, þá um 94.000 lítrar, og er mögulegt að gosdrykkjagerðin á Siglufirði hafi einnig haft áhrif á það.¹⁴⁷

Framleiðsla á sódatvati hélt nokkuð sínu striki frá árunum 1940 til 1949.¹⁴⁸ Hins vegar tók framleiðsla sódatvats dýfu árið 1943 en það er ári eftir stofnun Vífilfells og sama ár og þetta sama ár kemur Pepsi Cola á markað. Mögulega hefur koma kóla drykkjana eitthvað set strik í reikninginn í framleiðslu sódatvats en það hefur ekki verið stórt strik því strax árið 1944¹⁴⁹ eykst framleiðslan aðeins og heldur hún sér yfir 70.000 lítrunum fram yfir 1949.¹⁵⁰

Árið 1942 opnar Björn Ólafsson áfyllingarhús Coca-Cola hér á Íslandi undir nafninu Vífilfell. Þetta sama ár var slegið met í gosdrykkjaframleiðslu en þetta ár náði lítrafjöldi framleiðslunnar yfir eina milljón lítra í fyrsta skiptið í sögu framleiðslu

¹⁴² „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1929 – 1933“, bls. 39

¹⁴³ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1934“, bls. 39

¹⁴⁴ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1936“, bls. 31

¹⁴⁵ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1937“, bls. 47

¹⁴⁶ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1939“, bls. 22

¹⁴⁷ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1937“, bls. 47

¹⁴⁸ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1943“, bls. 61

¹⁴⁹ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1944“, bls. 78

¹⁵⁰ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1949“, bls. 46

goddrykkja á Íslandi. Árið 1940 voru framleiddir hér rúmlega 509.500 lítrar af goddrykkjum¹⁵¹ en aðeins tveimur árum seinna, árið 1942, var framleiðslan 1.234.900 lítrar af goddrykkjum.¹⁵² Líklegasta ástæðan fyrir þessari miklu aukningu á framleiðslu á goddrykkjum á þessu tímabili er heimsstyrjöldin síðari og koma setuliðsins til Íslands sem og vegna þess að hér var byrjað að framleiða Coca-Cola. Árið 1943 eykst enn framleiðslan á goddrykkjum en það ár kom Pepsi Cola á markað en Sanitas fékk umboð til að framleiða drykkinn á Íslandi til þess að veita vinsældum Coca-Cola drykkjarins á goddrykkjamarkaðinum mótvægi. Árið 1945 er annað met slegið í goddrykkjaframleiðslunni á þessu tímabili en það ár er framleiddir rúmlega 2.083.100 lítrar af goddrykkjum.¹⁵³ Á þessu tímabili er 848.200 lítra aukning á framleiðslu á goddrykkjum. Virðist vera að goddrykkjaframleiðendur hafi ekki liðið fyrir það að setuliðið hafi 1945 yfirgefið Ísland því að þó að framleiðslan fari eitthvað minnkandi eftir árið 1945. Samt sem áður heldur framleiðslan sér á svipuðu róli eftir 1945 en árið 1949 var hún orðin eitthvað minni og þá var framleitt um 1.720.200 lítrar af goddrykkjum.¹⁵⁴ Frá 1953 er blómaskeið goddrykkjaframleiðslu og fer hún ört vaxandi á þessum árum, fyrir utan örlitla dýfu sem framleiðslan tók árið 1958. Árið 1959 var hætt að gera sérstakan greinarmun á sódavatni og goddrykkjum og upp frá því fellur sódavatn undir framleiðslu goddrykkja í *Hagtiðindum* þá. Því eru framleiðslutölur sódavatns og goddrykkja lagðar saman í þessu súluriti. Árin 1951 og 1952 var rólegra á framleiðslu goddrykkja en 1950 en hins vegar eftir 1952 fer hún ört vaxandi. Á þessum árum byrjar Ölgerðin Egill Skallagrímsson að framleiða tvo goddrykki en það bindindis goddrykkurinn Sinalco sem Ölgerðin byrjaði að framleiða árið 1954 og hinn goddrykkurinn var áður nefnt Egils Appelsín sem byrjað var að framleiða 1955. Enn eitt met var sett í framleiðslu goddrykkja á þessu tímabili en árið 1959 voru framleiddir rúmlega 3.240.100 lítrar og var það í fyrsta skiptið í sögunni sem talan komst yfir þrjár milljónir lítra.¹⁵⁵

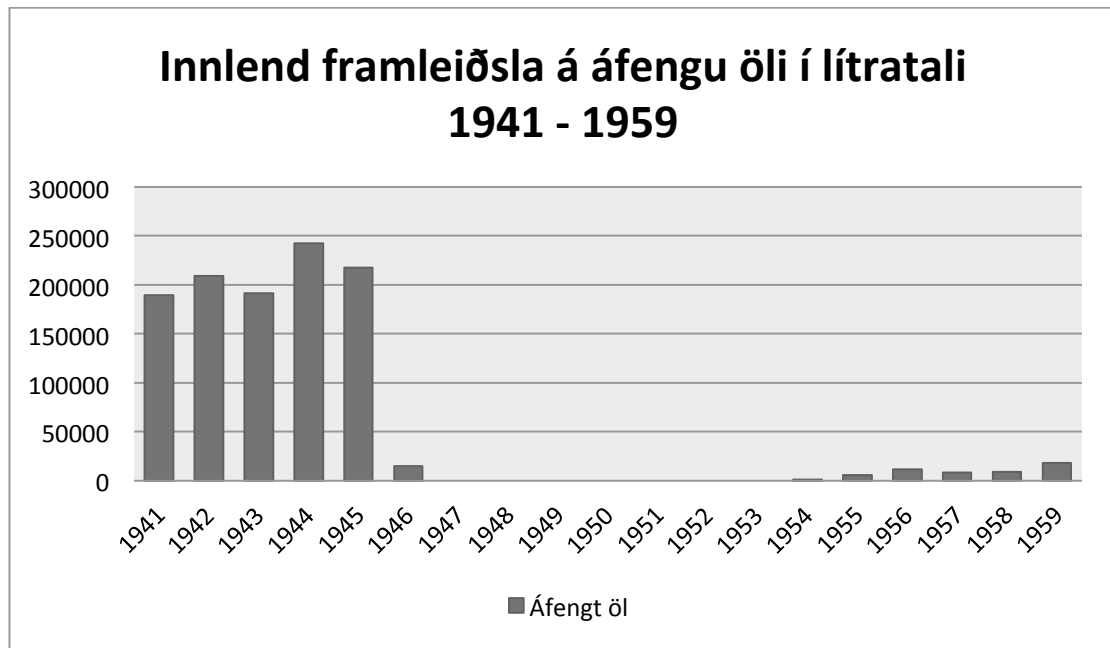
¹⁵¹ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1940“, bls. 62

¹⁵² „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1942“, bls. 82

¹⁵³ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1945“, bls. 58

¹⁵⁴ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1949“, bls. 46

¹⁵⁵ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1959“, bls. 58

Tafla 6: Innlend framleiðsla á áfengu öli í lítratali árið 1941 - 1959

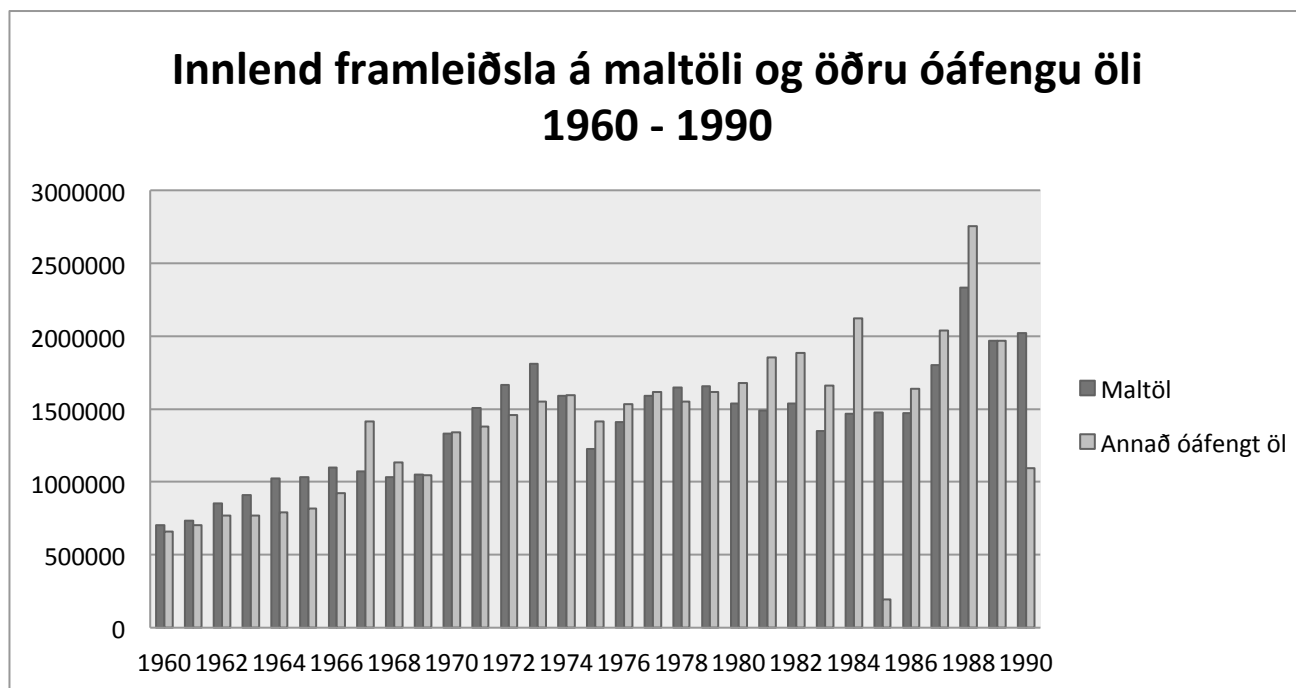
Árið 1940 þegar setuliðið er komið til Íslands brá þeim heldur í brún þegar í ljós kom að á Íslandi var bjórbann. Hins vegar veitti Alþingi undanþágu á þessu bjórbanni og hlaut Ölgerð Egill Skallagrímssonar það hlutverk að brugga bjór til 'útflutnings' til setuliðsins. Hlaut þessi bjór nafnið Polar Ale eins og áður hefur verið dregið á í þessari ritgerð. Í *Hagtíðindum* árið 1940 er sagt frá því að áfenga ölið sem hér sé framleitt sé einungis selt til setuliðsins á Íslandi.¹⁵⁶ Framleiðsla áfenga ölsins var ekki sveiflukennd en árið 1944 var framleitt mest af áfenga ölinu á stríðsárunum og voru það rúmlega 242.300 lítrar.¹⁵⁷ Árið 1945 minnkar framleiðslan örlítið en það ár lauk heimstýrjöldinni síðari og setuliðið sem hér var yfirgaf Ísland og því var einungis framleiddir rúmlega 15.100 lítrar af áfengu öli árið 1946, sem samt sem áður er ótrúlegt þegar tekið er tillit til þess að það er ári eftir að heimstýrjöldinni lauk, hins vegar getur verið að ekki allt setuliðið hafi yfirgefið Ísland 1945 eða eitthvað hafi verið eftir til bjórbruggunar hjá ölgerðarhúsum.¹⁵⁸ Árið 1951 kemur varnarlið til Íslands eins og áður hefur verið nefnt og byrjar Ölgerðin Egill Skallagrímsson þá aftur að framleiða áfengt öl, nú undir nafninu Polar Beer, en ekki eru birtar framleiðslutölur áfengs öls í *Hagtíðindum* fyrr en árið 1954 og er þá

¹⁵⁶ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1941“, bls. 86

¹⁵⁷ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1944“, bls. 78

¹⁵⁸ „Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1946“, bls. 66

framleiðslan afar lítil, en það ár eru framleiddir 1302 lítrar af áfengu öli.¹⁵⁹ Á árunum sem liðu jókst framleiðslan fyrir utan 1957 þegar hún minnkar frá árinu 1956 þegar framleiddir voru rúmlega 11.400¹⁶⁰ lítrar af áfengu öli en einungis rúmlega 8600 lítrar árið 1957.¹⁶¹ Mest var framleiðslan á áfengu öli á þessu tímabili árið 1959 þegar framleiddir voru rúmlega 18.300 lítrar af áfengu öli en eins og sést á þessum tölum þá var framleiðsla áfengs öls mun minni heldur en á styrjaldar árunum.¹⁶²

Tafla 7: Innland framleiðsla á maltöli og öðru óáfengu öli 1960 – 1990

Í lok ársins 1966 kemur Sana hf. með nýtt óáfengt öl en það öl hét Thule-lager öl og var innan þeirra áfengismarka sem mátti selja Íslendingum. Eins og sést á súluritinu þá tók framleiðsla óáfenga öls öðru en maltöli stórt stökk en árið 1966 var framleiðslan rúmlega 923.200¹⁶³ lítrar af óáfengu öli og árið 1967 rúmlega 1.416.400 en þarna hafði framleiðsla óáfengs öls aukist um tæpa hálfa milljón lítra eða rétt rúmlega 493.200 lítra.¹⁶⁴ Þar sem sala á Thule-lager öl hófst ekki fyrr en í lok ársins

¹⁵⁹ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1951“, bls. 58

¹⁶⁰ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1956“, bls. 78

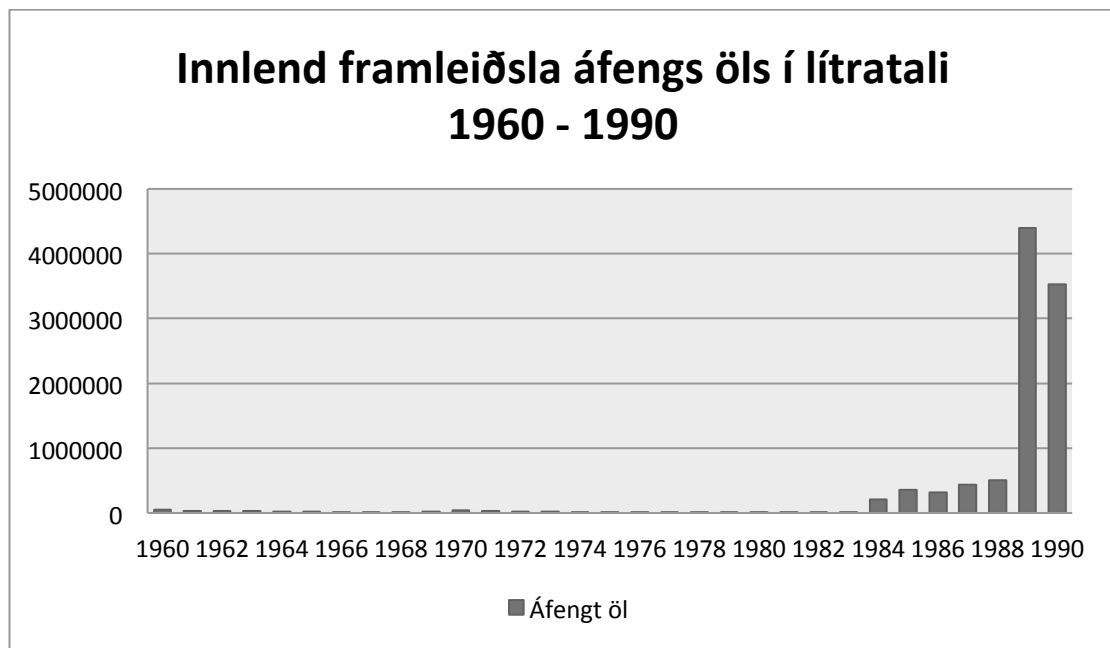
¹⁶¹ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1957“, bls. 77

¹⁶² „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1959“, bls. 58

¹⁶³ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1962 – 1966“, bls. 79

¹⁶⁴ „Framleiðsla á innlendum tollvörutegundum 1963 – 1967“, bls. 115

1966 er ekki óvitlaust að áætla að framleiðsla þessa bjórs hafi haft áhrif á aukningu á framleiðslu óáfenga öls öðru en maltöli. Framleiðslan er nokkuð sveiflukennd á þessu ári en merkilegt er að árið 1988, ári fyrir lok bjórbansins, var framleitt lang mest af óáfengu öli. Það ár voru framleiddir rúmlega 2.756.000 milljón lítrar af óáfengu öli. Voru Íslendingar að hita sig upp fyrir komu bjórsins? Getur líka verið að öl- og gosdrykkjaframleiðendur hafi verið að búa Íslendinga undir komu bjórsins með þessari vaxandi framleiðslu á óáfengu öli.¹⁶⁵

Tafla 8: Innland framleiðsla áfengs öls í lítratali 1960 – 1990

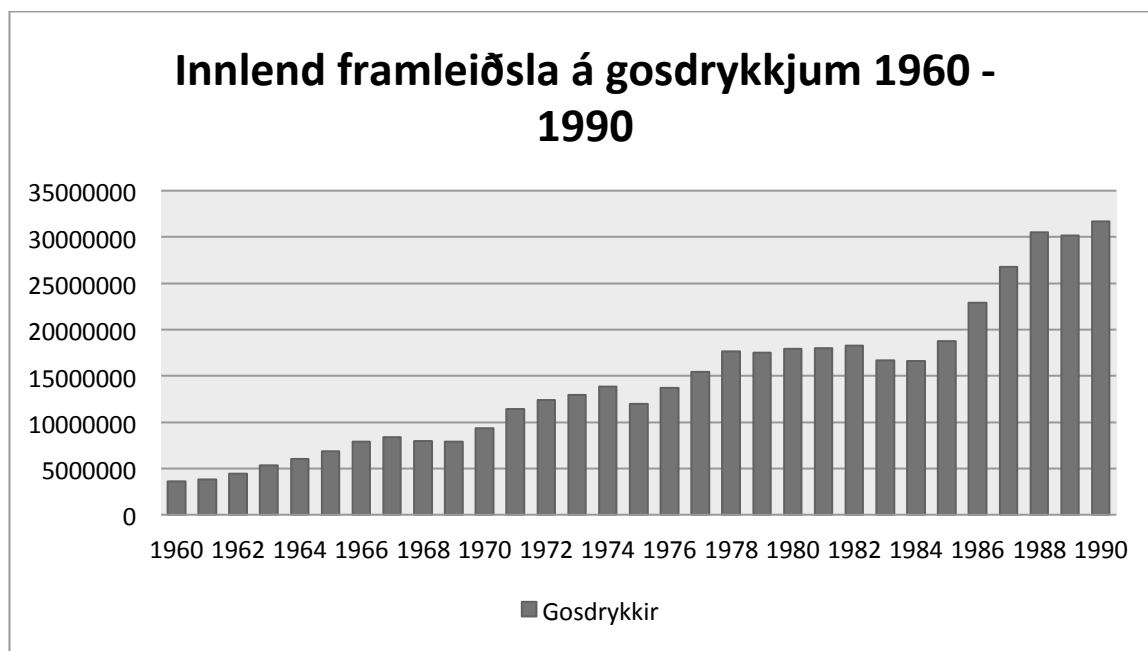
Á þessu tímabili var framleiðsla áfengs öls heldur óregluleg en hún jókst frá árinu 1959 úr rúmlega 18.300 lítrum í rúmlega 45.900 lítra. Til ársins 1966 höfðu aðeins verið talið það áfengi sem selt var til sendiráða en frá og með 1966 var allt áfengi talið, það er að segja einnig öl sem selt var í skip, flugvélar og svo framvegis.¹⁶⁶ Árið 1967 snarminnkaði framleiðsla á áfengu öli en það ár var framleiðslan einungis rúmlega 2400 lítrar.¹⁶⁷ Það er eiginlega ekki hægt að tala um almennilega framleiðslu áfengs öls fyrr en árið 1984 en þá tekur framleiðslan við sér og eins og sést á súluritinu þá var bjórbannið afnumið 1. mars 1989 en það ár eru framleiddir rúmlega

¹⁶⁵ „Iðnaðarvöruframleiðsla árið 1988 – 1990“, bls. 97

¹⁶⁶ „Framleiðsla á innlendum tollvöruhegundum 1965 – 1969“, bls. 104

¹⁶⁷ „Framleiðsla á innlendum tollvöruhegundum 1967 – 1971“, bls. 156

4.399.000 milljón lítra af áfengu öli, en það er töluvert aukning frá árinu áður þegar framleiðslan af áfengu öli var aðeins 504.000 lítrar.¹⁶⁸ Þegar bjórbannið var afnumið og fyrsti dagur sölu á bjór hófst þá var Ölgerðin Egill Skallagrímsson með bjórinn Egill Gull og Sanitas var með Löwenbräu en það voru lang vinsælustu bjórnir 1. mars 1989.¹⁶⁹

Tafla 9: Innlend framleiðsla á gosdrykkjum 1960 – 1990

Gosdrykkjaframleiðslan heldur áfram að færa út kvíarnar, fyrir utan árið 1968 en minnkar framleiðslan en það er sama ár og Vífilfell hf. kynnir sykurlausa gosdrykkinn Fresca fyrir Íslendingum.¹⁷⁰ Árið 1976 hefur Vífilfell framleiðslu á Fanta en eins og sést á súluritinu þá tekur framleiðsla á gosdrykkjum stökk úr um það bil 11.986.600 lítrum yfir í 13.690.000 lítra.¹⁷¹ Árið 1982 kynnir Vífilfell enn nýja gosdrykki og eru það sykurlausi gosdrykkurinn Tab, sem er ekki lengur í framleiðslu hjá Vífilfelli, og gosdrykkurinn Sprite en á þessum árum er staðnar framleiðsla á gosdrykkjum og árið 1983 minnkar framleiðslan meira að segja.¹⁷² Framleiðslan tekur

¹⁶⁸ „Iðnaðarvöruframleiðsla árið 1988 – 1990“, bls. 97

¹⁶⁹ „Um 340.000 bjórdósir seldar á bjórdeginum“ *Morgunblaðið* 2. mars 1989, bls. 28

¹⁷⁰ „Framleiðsla á innlendum tollvörugegundum 1964 – 1968“, bls. 92

¹⁷¹ „Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1972 – 76“, bls. 175

¹⁷² „Iðnaðarvöruframleiðsla 1981 – 1982“, bls. 247

aftur við sér árið 1984 en þá eykst framleiðslan og fer hún bara uppá við eftir það.¹⁷³ Það er mögulegt að ástæðan fyrir dýfunni hafi verið vegna aukinnar heilsuvitundar Íslendinga en þegar 1990 nálgast fóru Íslendingar að gera sér æ meira grein fyrir því hversu óhollir gosdrykkir í rauninni voru og því fóru gosdrykkjaverksmiðjur meira að beita fyrir sér að framleiða sykurlausu gosdrykki og með þessum breyttum neysluvenjum Íslendinga svaraði t.d. Vífilfell kallinu og árið 1985 fóru þeir að framleiða Diet Coke og komu með Diet Sprite árið 1987 en eins og sést á súluritinu þá varð framleiðsluaukning á gosdrykkjum 1985¹⁷⁴ og önnur árið 1987.¹⁷⁵

¹⁷³ „Iðnaðarvöruframleiðsla 1983 – 1984“, bls. 58

¹⁷⁴ „Iðnaðarvöruframleiðsla 1985 – 1986“, bls. 261

¹⁷⁵ „Iðnaðarvöruframleiðsla 1986 – 1987“, bls. 37

Lokaorð

Í þessari ritgerð var fjallað um öl- og gosdrykkja framleiðslu á Íslandi frá árunum 1905 til ársins 1990. Ástæða þess að þetta tímabil var valið var vegna þess að höfundur langaði að sjá hvernig framvinda framleiðslu öls var á Ísland áður en bjórbannið var afnumið árið 1989. Einnig, vegna þess hversu lítið hefur verið skrifað um gosdrykkjaframleiðslu, var reynt að varpa ljósi á hvernig gosdrykkjaframleiðsla var á Íslandi áður en gosdrykkja risarnir tveir tóku nánast við allri framleiðslu gosdrykkju á landinu og urðu allsráðandi á gosdrykkjamarkaðinum. Einnig var reynt að fjalla um utanaðkomandi áhrif á innflutning og á framleiðslu þessa drykkjarvara á Íslandi og reynt að sýna fram á hvort að ákveðnar nýjar vörutegundir hefði haft áhrif á framleiðslumagn frá ári til árs.

Það sem ég komst að í vinnu að þessari ritgerð um hversu fátæklegan garð er að grysja en heimildirnar voru gloppóttar og var erfitt að reyna koma öllu efninu í samhengi. Hins vegar komst ég að því að þessi iðngrein þróaðist hratt í gegnum árin og var hún sívaxandi og er líklegast með stærri iðngreinum á Íslandi í dag.

Einnig voru gosdrykkjaframleiðslur mun fjölbreyttari fyrr á tímum en þær eru í dag en þegar gosdrykkjaframleiðsla var fyrst að komast á fót á Íslandi var til fjöldinn allur afbragðtegundum sem maður sér ekki í dag nema mögulega í einhverju magni af bragðtegundum af sódatvati. Einu sinni var hægt að fá hér hindberjagö og bingberjagö. Í dag eru frumlegustu vörurnar gosdrykkurinn Mix og líklegast Appelsín þó svo að Fanta sé að einhverju leiti skylt þeirri vöru. Líklegast hafa þessi frumlegheit í gosdrykkjagerð horfið vegna lítillar sölu og ekki borgað sig að halda framleiðslu þeirra áfram. Áhugavert er samt að gosdrykkjaframleiðendur hafi framleitt óáfenga eftirlíkingu af Kampavíni og kallað það gosdrykk.

Vinsælasti gosdrykkurinn á þessu tímabili sem tekinn var fyrir í þessari ritgerð var líklegast gosdrykkurinn Coca-Cola en fyrirtækið Vífilfell framleiddi lítið annað til ársins 1968 frá stofnun þess 1942 en þó stækkaði fyrirtækið ört og hafði það aldrei við í framleiðslu og áttu erfitt með að annast eftirspurn. Fyrirtækið var einnig fljótt að uppfæra vélarnar sínar og varð fyrirtækið á mjög stuttum tíma eitt stærsta fyrirtæki á Íslandi. Líklegast hefur eitthvað hjálpað til að þegar verksmiðjan byrjaði hér á Íslandi hafi verið bandarískt setulið á Íslandi og er Coca-Cola sjálfkjörinn

þjóðardrykkur Bandaríkjamanna, enda eins og var nefnt í ritgerðinni tilkynnti þáverandi forseti Bandaríkjanna að hermennirnir sem fóru og börðust í seinni heimstyrjöldinni yrðu bara að fá Coca-Cola.

Mikið hefur verið fjallað um bjórbannið í gegnum tíðina og var reynt að forðast eftir mesta megni að fjalla um bjórbannið þó svo að það hafi auðvitað þurft að drepa aðeins á bjórbanninu í ljósi umfjöllunarefnisins. Reynt var að varpa ljósi á framleiðslu áfengs öls áður en svokölluð bjóröld hófst á Íslandi (1989) og er líklegast enn í gangi því mikil gróska er meðal bjórframleiðenda á Íslandi og er frumleikinn sem fyrst var í gosdrykkjaframleiðslunni búinn að færa sig um set og sest að hjá bjórframleiðendum. Ýmis brugghús eru að opna hér og þar og er bjór alltaf að verða stærri hluti af neyslumenningu Íslendinga. Þó svo að bjór sé ekki lengur álitinn neyslu vara þá er hann notaður í ýmislegt annað en til drykkjar en t.d. er hann notaður til þess hárvotts og ef sítrónusafi er blandaður við ljósari bjóra er hægt að 'lýsa' tímabundið á sér hárið. Hins vegar er bjór frekar notaður í dag til neyslu heldur en til fegrunaraðgerða.

Ölgerðin Egill Skallagrímsson er í dag eitt stærsta og elsta nústarfandi fyrirtæki á Íslandi og framleiðir fyrirtækið fjöldan allan af vörum. Mikil samkeppni ríkir á milli Vífilfells og Ölgerðarinnar en satt að segja er hægt að segja að Ölgerðin bæti upp þá vörur sem eru síðri hjá Vífilfell og öfugt. Þessi samkeppni er eitthvað sem hefur verið ríkjandi allt frá stofnun Vífilfells árið 1942 og Coca-Cola kom á markað en núna í dag er helsti keppinautur þess Pepsi Cola sem Sanitas var upprunalega með einkaleyfi á en Ölgerðin er með núna. Vífilfell stóðst ekki eins vel samkeppnina fyrst þegar bjórbannið var afnumið árið 1989 en vinsælustu bjórnir þann dag var Löwenbrau frá Sanitas og Egils Gull frá Ölgerðinni sem enn í dag er einn af mörgum bjórtegundum sem Ölgerðin framleiðir í dag. Sanitas féll hins vegar aðeins undir í samkeppninni, þó svo að umboðið á Pepsi Cola hafi rifið sölutölur og fyrirtækið aðeins upp á tímabili en svo virðist vera að eftir að synir Sigurðar Waage tóku við fyrirtækinu hafi fyrirtækið aðalega verið rekið í taprekstri fyrir utan gróskutímabil sem það tók eftir að Pólaris hf. tók við fyrirtækinu. Sanitas er eina fyrirtækið sem var til umfjöllunar í þessari ritgerð sem ekki er enn starfandi í dag, þó svo að hægt sé að mögulega sé það að einhverju leiti til útaf því að Ölgerðin Egill Skallagrímsson keypti gosdrykkjahluta Sanitas árið 1994 og Vífilfell keypti restina.

Síðast voru teknar fyrir einstaka vörutegundir frá þeim fyrirtækjum sem voru til umfjöllunar í ritgerðinni og reynt að setja þær í samhengi við innflutning og innlenda framleiðslu. Niðurstaðan í þeim efnum er sú að yfirleitt þegar ný vara kom á markað sem er til enn þann dag í dag þá hafi framleiðslan tekið stökk uppá við og gefur það til kynna að þessar vörur hafa líkað vel, enda væru þær líklegast ekki til enn þann dag í dag ef svo væri ekki. Hins vegar eru Íslendingar, en þetta á örugglega ekki bara við þá, þannig gerðir að þegar eitthvað á að hætta framleiðslu þá skjótast sölutölur þeirrar vöru upp, eins og gerðist árið 2014 þegar Ölgerðin Egill Skallagrímsson tilkynnti að þeir ætluðu að hætta að selja gosdrykkinn Grape, en þá seldist varan upp á met tíma. Þær gostegundir sem höfðu líklegast hvað mest áhrif á framleiðslutölur var Coca-Cola, Pepsi Cola, Sprite og Appelsín. Einnig voru framleiðslutölur á maltöli, óáfengu öli og áfengu öli skoðaðar en svo virðist vera að framleiðsla áfengs öls hafi ekki verið mikil fram til ársins 1984, þó svo að Polar Beer og fleiri tegundir hafi verið bruggaðar á Íslandi til útflutnings og sölu á Keflavíkurflugvelli og ýmsum sendiráðum. Augljóst var að innflutningur skertist vegna utanaðkomandi áhrifa eins og heimstyrjaldarinnar, en þá heftist innflutningur til landsins á fjöldanum öllum af vörum en ekki bara öli og gosdrykkjum. Hráefna innflutningur hefur líka skerast og því hafa innlendar framleiðslutölur eitthvað fengið að líða fyrir tíma heimstyrjaldanna tveggja.

Heimildaskrá

Alþýðublað Hafnarfjarðar (Hafnarfjörður 1958)

Alþýðublaðið (Reykjavík 1933 - 1993)

Alþýðumaðurinn (Akureyrir 1964)

„Athafnamenn og frjálst framtak: Tómas Tómasson ölgerðarmaður“, *Frjáls verslun* (1959), bls. 28 – 29

Bjarki (Seyðisfjörður 1898)

„Coca-Cola: 66 þús. flöskur daglega á Íslandi“, *Frjáls verslun* (1973), bls. 82 – 83

Dagblað (Reykjavík 1925)

Dagblaðið Vísir (Reykjavík 1982)

Dagskrá (Reykjavík 1898)

Dagur (Akureyri 1989)

SS, „Dreifingarfyrtæki stofnað á Akureyri“, *Dagur* 3 júní 1989, bls. 4

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1934“, *Hagtíðindi* (1935), bls. 39 – 40

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1929 – 1933“, *Hagtíðindi* (1934), bls. 39

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1935“, *Hagtíðindi* (1936), bls. 55

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1936“, *Hagtíðindi* (1937), bls. 30 – 31

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1937“, *Hagtíðindi* (1938), bls. 47

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1938“, *Hagtíðindi* (1939), bls. 78 – 79

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1939“, *Hagtíðindi* (1940), bls. 22

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1940“, *Hagtíðindi* (1941), bls. 62

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1941“, *Hagtíðindi* (1942), bls. 86

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1942“, *Hagtíðindi* (1943), bls. 82

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1943“, *Hagtíðindi* (1944), bls. 61

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1944“, *Hagtíðindi* (1945), bls. 78

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1945“, *Hagtíðindi* (1946), bls. 58

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1946“, *Hagtíðindi* (1947), bls. 66

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1947“, *Hagtíðindi* (1948), bls. 114

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1948“, *Hagtíðindi* (1949), bls. 123

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1949“, *Hagtíðindi* (1950), bls. 46

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1950", *Hagtíðindi* (1951), bls. 70
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1951", *Hagtíðindi* (1952), bls. 58
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1952", *Hagtíðindi* (1953), bls. 74
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1953", *Hagtíðindi* (1954), bls. 69
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1954", *Hagtíðindi* (1955), bls. 69
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1955", *Hagtíðindi* (1956), bls. 79
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1956", *Hagtíðindi* (1957), bls. 78
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1957", *Hagtíðindi* (1958), bls. 77
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1958", *Hagtíðindi* (1959), bls. 93
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1959", *Hagtíðindi* (1960), bls. 58
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1960", *Hagtíðindi* (1961), bls. 87
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1961", *Hagtíðindi* (1962), bls. 68
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1962", *Hagtíðindi* (1963), bls. 48
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1963", *Hagtíðindi* (1964), bls. 129
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1964", *Hagtíðindi* (1965), bls. 90
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1965", *Hagtíðindi* (1966), bls. 116
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1962 - 1966", *Hagtíðindi* (1967), bls. 79
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1964 - 1967", *Hagtíðindi* (1968), bls.

115

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1964 - 1968", *Hagtíðindi* (1969), bls. 92
„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1965 - 1969", *Hagtíðindi* (1970), bls.

114

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1966 - 1970", *Hagtíðindi* (1971), bls.

151

„Framleiðsla af innlendum tollvörutegundum 1967 - 1971", *Hagtíðindi* (1972), bls.

156

„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1968 - 1972", *Hagtíðindi* (1973), bls. 126
„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1969 - 1973", *Hagtíðindi* (1974), bls. 104
„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1970 - 1974", *Hagtíðindi* (1975), bls. 119
„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1971 - 1975", *Hagtíðindi* (1976), bls. 124
„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1972 - 1976", *Hagtíðindi* (1977), bls. 175
„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1973 - 1977", *Hagtíðindi* (1978), bls. 99

„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1974 - 1978", *Hagtíðindi* (1979), bls. 124

„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1975 - 1979", *Hagtíðindi* (1980), bls. 93

„Framleiðsla á vörum með tollvörugjaldi 1976 - 1980", *Hagtíðindi* (1981), bls. 88

Fréttatíminn (Reykjavík 2010)

Gunnar Lárus Hjálmarsson, „Gosdrykkir á Íslandi", *Fréttablaðið* 27. febrúar 2010, bls. 32

Friðrik Þór Guðmundsson, „Ameríski draumurinn á Íslandi", *Eintak* (1993), bls. 28 - 36

Frækorn (1906), bls. 335

Gísli Guðmundsson, „15 ára minning um Ölgerðina Egill Skallagrímsson", *Tímarit lðnaðarmanna* (1928), bls. 33 – 54

„Gísli Guðmundsson: Gerlafræðingur", *Skinfaxi* (1914), bls. 36 – 37

Guðbrandur Jónsson, „Ölgerð", *lðnsaga Íslands: 2. bindi*, Guðmundur Finnbogason ritstýrði (Reykjavík 1943), bls. 94 - 109

„Gosdrykkja og aldinsafagerðin „Sanitas""", *Fálkinn* (1935), bls. 3

„Innlend tollvöruframleiðsla árin 1928 og 1929" *Hagtíðindi* (1930), bls. 52

„Inn- og útfluttartollvörur 1914", *Hagtíðindi* (1916), bls. 2 – 5

„Innfluttar tollvörur 1915", *Hagtíðindi* (1916), bls. 17 – 21

„Innfluttar tollvörur árið 1916", *Hagtíðindi* (1917), bls. 17 – 21

„Innfluttar tollvörur árið 1917", *Hagtíðindi* (1918), bls. 13 – 17

„Innfluttar tollvörur árið 1918", *Hagtíðindi* (1919), bls. 13 – 17

„Innfluttar tollvörur árið 1919", *Hagtíðindi* (1920), bls. 25 – 30

„Innfluttar tollvörur árið 1920", *Hagtíðindi* (1921), bls. 21 – 25

„Innfluttar tollvörur árið 1921", *Hagtíðindi* (1922), bls. 17 – 21

„Innfluttar tollvörur árið 1922", *Hagtíðindi* (1923), bls. 13 – 17

„Innfluttar tollvörur árið 1923", *Hagtíðindi* (1924), bls. 36 – 40

„Innfluttar tollvörur árið 1924", *Hagtíðindi* (1925), bls. 21 – 25

„Innfluttar tollvörur árið 1925", *Hagtíðindi* (1926), bls. 56 – 61

„Innfluttar tollvörur árið 1926", *Hagtíðindi* (1927), bls. 49

„Innfluttar tollvörur árið 1927", *Hagtíðindi* (1928), bls. 48 – 52

„Innfluttar tollvörur árið 1928", *Hagtíðindi* (1929), bls. 38

„Innfluttar tollvörur árið 1929", *Hagtíðindi* (1930), bls. 37 – 40

„lðnaðarvöruframleiðsla 1971 -1972", *Hagtíðindi* (1973), bls. 221 – 228 og 216

- „lðnaðarvöruframleiðsla 1972 - 1973", *Hagtíðindi* (1974), bls. 225 – 232 og 220
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1973 - 1974", *Hagtíðindi* (1975), bls. 232 – 240
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1974 - 1975", *Hagtíðindi* (1976), bls. 244 – 252
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1975 - 1976", *Hagtíðindi* (1977), bls. 227 – 235
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1976 - 1977", *Hagtíðindi* (1978), bls. 248 – 256
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1977 -1978", *Hagtíðindi* (1979), bls. 281 – 289
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1978 -1979", *Hagtíðindi* (1980), bls. 237 – 245
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1979 - 1980", *Hagtíðindi* (1981), bls. 221 – 228 og 216
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1980 -1981", *Hagtíðindi* (1982), bls. 241 – 250
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1981 -1982", *Hagtíðindi* (1983), bls. 245 – 254
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1982 - 1983", *Hagtíðindi* (1984), bls. 253 – 260
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1983 - 1984", *Hagtíðindi* (1986), bls. 56 – 64
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1984 - 1985", *Hagtíðindi* (1987), bls. 76 – 91
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1985 - 1986", *Hagtíðindi* (1988), bls. 258 – 274
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1986 - 1987", *Hagtíðindi* (1990), bls. 34 – 49
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1988 - 1990", *Hagtíðindi* (1993), bls. 94 – 110
- „lðnaðarvöruframleiðsla 1971", *Hagtíðindi* (1973), bls. 221 – 228 og 216
- Ísafold* (Reykjavík 1900 - 1928)
- Íslendingur* (Akureyri 1966)
- Lögberg* (Winnipeg 1914)
- Lögrétta* (Reykjavík 1912 - 1940)
- Guðmundur Björnsson, „Nýr íslenskur fræðimaður: Gísli Guðmundsson gerlafræðingur", *Lögrétta* 4. september 1912, bls. 172
- „Minningargreinar um Gísla Guðmundsson", *Tímarit lðnaðarmanna* (1928), bls. 66 – 77
- Morgunblaðið* (Reykjavík 1914 - 1989)
- Franzisca Gunnarsdóttir, „Sanitas, eitt elzta starfandi iðnfyrirtæki á landinu áttætt", *Morgunblaðið* 28. nóvember 1985, bls. 14 - 15
- Reykjavík* (Reykjavík 1905)
- Reykjavík* (Reykjavík 2013)
- Tíminn* (Reykjavík 1966)
- „Sanitas 25 ára", *Tímarit lðnaðarmanna* (1930), bls. 56 – 57

„Útflutningur íslenskra afurða í desember 1929 og alt árið 1929", *Hagtíðindi* (1930)

„Væri virkilega gaman að vinna kókauglýsingu með íslenskar aðstæður í huga", *Frjáls
verslun* (1979)

Vísir (Reykjavík 1913 - 1967)

Þjóðviljinn (Reykjavík 1955 - 1967)